

DR. VINCENT PACELT

**PREVRAT NA
ROŽŇAVSKU
1918 - 1919**

TRHLAV
MAREC 2022

Prevrat na Rožňavsku 1918-1919

Dr. Vincent Pacelt, Rožňava 1935

Preklad Michal Cagarda, Bratislava 2022

Publikované pod značkou Trihlav vlastným nákladom

Predslov

S odstupom času opäť ožíva záujem o rušný a významnými udalosťami priam prekypujúci rok 1919 a častejšie se dnes ozýva otázka, ako to všetko vtedy vlastne bolo. Ako jeden z tých, kto prežili rok 1919 tu na Rožňavsku, bol som niekoľkokrát oslovení jednotlivcami, ktorí sa o vše zaujímajú, nech vyrozprávam, čo o tých pohnutých dobách viem, a prispel tak ku uchovaniu pamätí do budúcnosti.

Sľúbil som teda a svoj sľub plním touto kratučkou brožúrkou, v ktorej sa pokúsim stručne načrtnúť beh vtedajších udalostí. Mnoho detailov sa odvtedy stratilo; človek si totiž predstavuje, ako má všetko v živej pamäti, a potom zisťuje, koľko sa mu z toho behom pätnástich rokov vytrúsilo. A tak bolo treba tu a tam siahnuť po záznamoch, kde aké ešte boli po ruke, a nimi pamäť oživiť a medzery doplniť.

Z mojej verejnej funkcie v Rožňave vyplýva, že mnoho z toho, čo sa vtedy udialo, sa točilo okolo mojej osoby. Že mnoho z toho takpovediac prechádzalo mojimi rukami, a že mnohému som určoval smer a ráz.

Isteže nutné súvislosti si vyžiadali časté zmienky o niektorých udalostiach skorších, alebo takých, ktoré prebehli za mojej prechodnej neprítomnosti v Rožňave. Prirodzene som sa nemohol vymedziť len na to, čoho som bol sám svedkom. Svoje poznámky som musel doplňovať údajmi predovšetkým o vojenských manévroch a o bojoch. Po tejto stránke som vlastné postrehy a získané informácie opravil a doplnil z prác vojenských odborníkov, hlavne z publikácie plukovníka gen. št. v. v. Zdeňka Ježka „Boj o Slovensko v letech 1918-1919“.

Udalosti som zoradil tak ako prebiehali, asi ako v kronike. Nevyvodzujem z nich žiadne hlbšie závery. Pokúsil som sa ich zachytiť sine ira et studio, pokiaľ možno bez ohľadu na osoby v nich vystupujúce. Nejde tu o nejaké pamäti v obvyklom zmysle, ani o kritické spracovanie vtedajšej doby. Je to len rada obrázkov a príbehov spojených súvislým rozprávaním.

V Rožňave v júny 1934, Dr. V. P.

I.

Na Slovensko som prišiel v prvých časoch poprevratových, ale práve tak možno povedať, že to bolo v dobe prevratu samotného, pretože tento prevrat – keď sa stará monarchia rozpadla a z jej trosiek vzišiel náš obnovený štát – teda premena pomerov rakúsko-uhorských na pomery československé – neprebehol cez noc a nebol ukončený 28. a 30. októbra. Ani v nasledujúcich najbližších dňoch. Premena postupovala ako vlna, zvolná, od centra zo západu na východ, časovo až do druhého polroku 1919.

Na výzvu ministerstva vnútra okresným politickým správam, začal som sa o Slovensko zaujímať osobne. Výsledkom tohto záujmu sa stalo, že jedného dňa v druhej polovici februára 1919 ma ministerstvo telegraficky vyzvalo, aby som nastúpil službu na Slovensku – aby som sa na ministerstve v Bratislave prihlásil s plnou mocou pre Slovensko.

Podľa správ ministerstvu chýbal veľký počet úradníkov – Slovákov bolo poskromne – a nebolo kým obsadiť úrady vypratané Maďarmi, nech už sa vyprázdnilo ich dobrovoľným odchodom, alebo ich vo funkcii nebolo možné ponechať.

Za miesto môjho pôsobenia mi bola pridelená Rožňava. Ako som vyčítal zo zaslaného telegramu, za obsadenie Rožňavy československým úradníctvom naliehavo žiadal vtedajší župan Dr. Samuel Daxner v Tisovci. Bol som teda dekrétom ministerstva pre Slovensko z 28.2.1919 poverený plnou mocou vládneho komisára a vyslaný, nech celú administratívu v oblasti prevediem do našej správy. Nebolo to poslanie vôbec vábne. Bolo mi povedané, že mesto je priamo pri demarkačnej čiare našich a maďarských vojsk. Tá sa tiahla – pokiaľ ide o úsek vzťahujúci sa na rožňavský okres – približne od samej Rimavskej Soboty, prechádzala pod Tornaľou, k Perkupe (*pozn.: dnes územie Maďarska*) a ďalej na východ. Ale rozkaz je rozkaz, a tak som vyrazil na cestu do svojho nového pôsobiska.

Úloha to bola o to zložitejšia, že som bez akejkoľvek prípravy prišiel do zeme s celkom inými právnymi pomermi (*pozn.: z rakúskeho Česka*

na uhorské Slovensko); a konečne do kraja, ktorého väčšina obyvateľstva hovorila maďarsky, teda jazykom mne celkom neznámym. Nadto som bol preložený do nových miestnych pomerov, čo každému úradníkovi v novom pôsobisku prináša len problémy.

Z Bratislavy som vyrazil tretieho marca a do Rožňavy som po etapách dorazil až šiesteho marca. Také bolo vtedy cestovanie. Prvý deň, teda tretieho marca, som nastúpil cestu predpoludním a došiel len do Žiliny. Ďalej nevedlo spojenie. Až na druhé ráno som mohol pokračovať v ceste do Popradu.

V Bratislave sa vtedy vedelo len toľko, že vlak priamo do Rožňavy nejazdí. Poradili mi teda prestup do Popradu, odtiaľ vozom do Dobšiny a z Dobšiny vlakom do Rožňavy. Že sa dalo cestovať vlakom až do Košíc, odkiaľ mala vojenská správa spojenie s Rožňavou ľahkými nákladnými autami (t. zv. kamiónmi), o tom v Bratislave nechyrovali.

V Poprade prišla ďalšia oštara: zaopatriť voz do Dobšiny. Bolo začiatkom marca a cesta cez vrchy bola ešte veľmi zlá, plná brečkovitého snehu. Zo stanice ma odkázali na jediného povozníka v meste, ale ten prehlásil, že nepôjde. Až keď som dôrazne upozornil, že konám cestu úradnú, dôležitú, a že mu bude povoz zhabaný, prejavil síce nie ochotu, ale aspoň súhlas. No za cestu požadoval – nie viac, nie menej – 600 korún. To bývala suma aj na vtedajšie mimoriadne pomery vysoká, preto som prehlásil, že nedám. Tu sa začal povozník vyhovárať: to nie je veľa, a čo mu vraj z toho zostane, keď mu beztak polovicu po okolkovaní zrazia. Vtedy se totiž práve peniaze kolkovali. Nechcel zľaviť. Až keď som mu ponúkol peniaze okolkované, umúdril sa a sľúbil povoz za tri sto korún.

Toho dňa však už na cestu nebolo vôle, a tak sme vyrazili zrána. Do Dobšiny som prišiel v popoludňajších hodinách. Tam som sa dozvedel, že vlak do Rožňavy nejazdí, lebo trať bola pri Tornali prerušená demarkačnou čiarou a doprava je zastavená. Nezostávalo nič iné, len pokračovať v ďalšej ceste opäť vozom, čo sa dalo najskôr nasledujúceho dňa, to ješť šiesteho marca, kedy som konečne prvýkrát uvidel cestou od Betliara veže mesta Rožňavy.

II.

Rožňava bola v dobe prevratu ešte mestom so zriadeným magistrátom (Rozsnyó rendezett tanácsú város).

Keď po rozpade rakúsko-uhorskej fronty otriasla celým Uhorskom vlna revolúcie, ustanovila sa v Budapešti maďarská národná rada (Magyar nemzetí tanács). Tá sa formovala zriaďovaním miestnych národných výborov (t.j. rád) v jednotlivých obciach po celej zemi. Tak došlo ku zriadeniu miestnej národnej rady i v Rožňave, keď bola dňa 31. marca 1918 o vzniknutej situácii informovaná rožňavská verejnosť plagátmi. Ustanovujúca schôdza rady sa konala dňa 1. novembra. Rada sa zostavila z 36 členov, ktorí z nariadenia maďarskej národnej rady zvolili mestské zastupiteľstvo.

Predsedom takto utvorenej miestnej rady bol zvolený Dr. Jan Markó, tou dobou verejný notár. Súčasne bol zvolený i výkonný výbor, ktorý mal pre miestnu radu organizovať činnosť, a hneď určil aj termín nasledujúcej schôdze: mala sa konať 2. novembra. Ale k nej už nedošlo.

Tento stav totiž nedal dobre spať ctižiadosti príslušníka premonstrátskeho rádu Dr. Ferdinandovi (rehoľným menom Gellerta) Gorzó, ktorý zrovna usúdil, že práve nadišla doba jeho činov.

Predpoludním dňa 3. novembra bolo na rožňavskom námestí zaranžované verejné zhromaždenie ľudu; manifestácia za maďarskú národnú radu, kde proklamovali za predsedu miestnej rady Dr. Gorzó. Bez ohľadu na voľbu a rozhodnutie miestnej rady z prvého novembra, rada ustanovená 1. novembra sa musela tomuto volaniu ulice podriadiť. I rada samotná, v ktorej pôvodne okrem niekoľkých málo zástupcov robotníctva boli väčšinou úradníci a samostatní živnostníci, bola vo svojej štruktúre rozšírená o ďalšie robotnícke zastúpenie. Tak sa stal Dr. Gorzó v miestnej rade predsedom; a jedným z miestopredsedov sa stal banský robotník Jan Szerencsés. Na jeho činnosť v dobe bolševického vpádu Rožňava ešte dnes nerada spomína.

Gorzó, ktorý si osvojil rolu akéhosi tribúna ľudu, odkladá teda kňazský kolárik a úplne sa oddáva politike. Najprv ako sociálny

demokrat, potom za republiky rad ako bolševik. Ale to bol skôr len taký povrchný plášťik, lebo Dr. Gorzó, ako sa neskôr ukázalo, bol rozhodným maďarským nacionalistom; jeho demagogické vystupovanie se krylo s názorom všeobecne v Maďarsku prevládajúcim, že sociálna demokracia, neskoršie potom bolševizmus, je spásnym majákom, ktorý nielenže zachráni maďarskú štátnu loď od stroskotania, ale uvedie ju do prístavu reštitúcie bývalého veľkého Maďarska.

Popri funkcii predsedu miestnej národnej rady sa Dr. Gorzó vzápätí stáva i vládny komisarom pre mesto i celý rožňavský okres. Aspoň on sám tak na schôdzi dňa 18. novembra 1918 vyhlasoval, že ho minister vnútra menoval vládny komisarom. Neskôr však bola o tejto jeho hodnosti vyslovená pochybnosť. Dr. Gorzó si trpkó sťažoval na župana Aladára Remenyikého z Rimavskej Soboty, menovaného v decembri 1918 maďarskou vládou za vrchného župana pre župu gemerskú, že o ňom rozhlasuje vraj Gorzó nie je žiadnym vládny komisarom rožňavským. Preto sa Gorzó dovoľával pomoci osobných priateľov z ministerstva, aby mu vybavili úradný doklad, že je skutočne vládny komisarom a že mu titul právom prislúcha. No valnej ceny to nemalo. V tej dobe už bolo v Rožňave československé vojsko.

Miestne národné rady boli (podobne ako v Rožňave) zriadené z najväčšej časti i v obciach okresu. Pravdaže tieto rady buď vôbec nevyvíjali žiadnu činnosť, alebo bola táto činnosť mizivá. Čo ostatne vyplýva z dedinských pomerov a vidieckeho (*pozn.: slovenského*) zloženia ich obyvateľstva. To platí i o činnosti okresnej národnej rady, zloženej z delegátov miestnych rád.

Miestne rady mali byť spojivom medzi maďarskou národnou radou a ľuďom celého Uhorska. Preto sa pri významnejších krokoch a rozhodnutiach maďarská rada odvolávala na miestne rady, ako sa stalo napríklad dňa 13. novembra 1918 pri premene štátnej formy Maďarska na republiku. Vtedy sa obrátila maďarská národná rada ku všetkým miestnym radám telegramom v tomto znení:

„Vývoj udalostí v štáte núti Maďarsko k tomu, aby už teraz rozhodlo o budúcej forme svojho štátneho života. Nemecko sa stalo republikou.

Nemecké Rakúsko, ktoré bolo naskrze dedičným, chráneneckým majetkom habsburského domu a jeho najmocnejším základom, prehlásilo se republikou. Maďarsko pre priam hriechu nedbalosť v minulosti nemohlo o svojej nastávajúcej forme ešte rozhodnúť, a stanovisko, ktoré konečne nutno zaujať, nemožno ďalej odkladať do zvolania ústavodarného zhromaždenia. Terajšia doba je otázkou existenčnou. Maďarská národná rada se obracia ku všetkým v zemi zriadeným národným radám miest i obcí so slávnostnou výzvou, aby sa ihneď vyslovili, či sa pripájajú k rozhodnutiu maďarskej národnej rady, aby nastávajúca štátna forma Maďarska bola republika. Je treba rýchlo sa rozhodnúť a výsledok oznámiť maďarskej národnej rade v Budapešti – Parlament. Nech sa vysloví celá zem, aby sa v nasledujúcich dňoch mohla maďarská národná rada opierať o vôľu celého štátu.“

Inak možno povedať, že sa miestne národné rady dobre starali o zásobovanie obyvateľstva; udržiavali verejný poriadok a kl'ud. Ku tomu účelu boli v mestách a vidieckych obciach zakladané občianske a ľudové stráže pod velením bývalých dôstojníkov a poddôstojníkov. Zriadením týchto stráží sa skutočne podarilo zabrániť tak obávanému rabovaniu, a kde snáď predsa došlo ku pokusom o plienenie, to bolo hneď potlačené.

Po príchode nášho vojska boli stráže rozpustené.

Rožňavská národná rada, ktorá mala okrem pléna i niekoľko komisií a výborov, fungovala takmer tri mesiace.

Zo začiatku zasadala každodenne. Neskôr – a to už v decembri – s väčšími a väčšími prestávkami. Krátko pred príchodom nášho vojska, ktorým stratila raison d'être, jej činnosť zanikla.

Na decembrových schôdzach prejavila prvé starosti, čo nastane, keď príde do Rožňavy československé vojsko – dôsledne označované ako „cseh megszálló csapatok“ (české okupačné oddiely). Dokonca v rade vytvorili zvláštnu komisiu, ktorá mala mesto na príchod vojska pripraviť. V komisii mali byť zastúpené miestne správne úrady a boli do nej povolaní i niektorí Slováci, aby tlmočili. Komisia podľa uznesenia rady mala byť zároveň strážcom a ochrancom verejných a súkromných

záujmov proti prípadným prehmatom vojakov.

Na posledných schôdzach sa stal príchod vojska stálym a hlavným bodom programu. O čechoslovákoch kolovali divoké povesti a s vojskom sa spievali najrôznejšie predstavy vyvolávajúce mučivú neistotu, čo všetko bude jeho príchod sprevádzať a čo bude nasledovať.

Obavy z lúpeží a drancovania, živene nespokojnosťou domáceho obyvateľstva s nedostatočným zásobovaním, pôsobili rade vážne starosti.

Rada prežívala ťažké chvíle. Ešte krátko pred príchodom vojska vypracovala podrobné smernice pre občiansku stráž a uzniesla sa, že ich posilní robotníkmi z Rimamuránskych a štátnych baní. Mysleli na všetky prípady, aby nenastali zmätky, panika. Občianstvo malo byť varované plagátmi, aby za poplachu nevychádzalo na ulicu. Každý, kto prichádzal do mesta z okolia, mal se preukázať legitimáciou.

Vo všetkom sa zračila neistota, pochybnosti, obavy, bezradnosť a tápanie ako za súmraku. Zmrákalo sa nad maďarskou Rožňavou. Jej obyvateľom pri pomyslení na československé vojsko pred očami vystupoval desivý prízrak niečoho neznámeho, mátožná vidina, ktorá sa rozrastala do diaľav a splývala s tmou vznášajúcou sa nad rozrušeným mestom -

Že by sa teda Rožňava, aspoň oficiálna Rožňava, zastúpená národnou radou, na príchod nášho vojska nejak tešila, alebo že by si dokonca jeho príchod a pripojenie Rožňavy k československému štátu priala, to nemožno povedať. Skutočnosť aspoň svedčí o opaku.

Dňa 21. decembra totiž deputácia rožňavskej národnej rady intervenovala u vtedajšieho československého vyslanca v Budapešti Dr. Milana Hodžu, aby Rožňavu vyňali z vojenského obsadenia, ručiac zvláštnym garančným listom, že sa postará o udržanie poriadku. Dr. Hodža samozrejme nemohol tejto žiadosti vyhovieť; sľúbil len, že garančný list odovzdá príslušnému vojenskému veliteľstvu, ktoré organizovalo postup československých vojsk. Zdalo sa to akosi iskričkou nádeje, ale rožňavská rada predsa len dospela k presvedčeniu, že s príchodom československého vojska treba počítať. Toto

presvedčenie prejavil sám Dr. Gorzó na schôdzi dňa 27. decembra, kde referoval o výsledku intervencie v Budapešti. Dr. Gorzó prehlásil, že pokiaľ by došlo ku vpádu nepravidelných lupičských tlúp, on ako vládny komisár výkonnej moci vykoná sám a z vlastnej iniciatívy potrebné opatrenia k ich odrazeniu. Čo sa potom týka riadneho vojska, pokúsi sa s ním nadviazať diplomatický styk a dohodnúť sa zmluvne o tom, že:

1.) obyvateľstvo mesta Rožňavy a okresu rožňavského nikdy nepociťovalo proti Čechom ani Slovákom žiadnej zaujatosti,

2.) obyvateľstvo mesta i okresu voči okupačným oddielom nemá žiadnych nepriateľských úmyslov,

3.) mesto Rožňava a jeho okolie, rozprestierajúce sa od Betliaru na juh, je čisto maďarské,

4.) národná stráž a žandári zostanú v pohotovosti a paralelne s okupačnými oddielmi sa budú starať o udržanie verejného poriadku a o bezpečnosť majetku,

5.) okupačné oddiely se zdržia akýchkoľvek násilností a ponižovania.

Pravdaže to boli len plány. Keď nastal čas, vojsku ani nenapadlo, aby o niečom takom vyjednávalo.

Pri tej istej príležitosti predseda rady Dr. Gorzó spomenul, že keď sa dožadoval na ministerstve v Budapešti direktív pre prípad príchodu československého vojska, dostal lakonickú odpoveď: „Rob, ako vieš!“ Odpoveď pre vtedajšiu bezradnosť zaiste charakteristická.

Postoj Rožňavy, resp. jej národnej rady, ku československému štátu ešte lepšie ilustruje uznesenie z doby, keď československé vojsko stálo bezmála pred bránami mesta.

Bolo to na riadnej schôdzi dňa 16. januára 1919. Na programe bol prípad, ktorý podľa názoru niektorých prítomných bol priam neslýchaným. Čo sa stalo? Aladár Remenyik, vládny komisár pre župu gemerskú, poslal prípisom zo dňa 9. januára. 1919 rožňavskej národnej rade Československý zákon o mimoriadnych opatreniach na Slovensku číslo 64/1918 Zb.z. a n.

Rada tým bola priam zdesená a - ako se vyslovila - vzhľadom ku

svoju rýdzo maďarskému zloženiu a vzhľadom k imperialistickému rázu príslušného zákona prejavila nad týmto jednaním maďarského vládneho úradníka poľutovanie a rozhorčenie.

Po dlhšej debate se rada ku prípadu uzniesla takto:

„Československý zákon, ktorý rimavskosobotský vládny komisár prípisom čís. 64/1919 zaslal rožňavskej národnej rade na vedomie, nemôže rada uznať za zákon, ktorý by bol v čisto maďarskom obvode platným. To preto, že v niekoľkých bodoch obsahuje ustanovenia rázu mocenského, ktoré predpokladajú nad menovaným územím štátnu suverenitu. Pretože k stanoveniu politických hraníc je kompetentná mierová konferencia, prislúcha okupačnému vojsku, respektíve okupantskému štátu, podľa platného medzinárodného práva len právo na také opatrenia, ktoré smerujú k zabezpečeniu verejného poriadku. Rožňavská národná rada, prehlasujúc, že nariadeniam citovaného zákona ustúpi len cestou násilia, súčasne vyslovuje svoj úžas nad tým, že k vyhláseniu imperialistického nariadenia cudzieho štátu sa podujal maďarský vládny komisár. O tomto prípade podáva rožňavská národná rada opisom svojho uznesenia správu maďarskej národnej rade a ministerstvu vnútra“.

Uznesenie sa však zdalo niektorým rozvážnejším členom predsa len príliš radikálne a po novej debate sa nakoniec zhodli, že protest nebude odoslaný, ale že má zostať len v spísanom protokole schôdze, a že „voči Čechom bude uplatnený až pri prípadnej okupácii“. Ďalej bolo protokolárne zdôraznené, že „onen prípis maďarského vládneho komisára je z 9. januára, kým Rimavská Sobota bola českým vojskom obsadená až 12. januára“. Potom samozrejme nieto divu, že Aladár Remenyik po takomto prudkom útoku vystúpil proti Dr. Gorzovi s tvrdením, že Dr. Gorzó nie je žiadnym vládny komisárom – ako už bolo uvedené vyššie.

Také teda boli prípravy vtedajšej Rožňavy na príchod československého vojska a taký bol vtedy názor tohoto mesta na jeho pomer k československému štátu.

III.

Ale vráťme sa k môjmu príchodu do Rožňavy.

Rožňava v tom čase nebola už tak celkom „tabula rasa“, pokiaľ šlo o usporiadanie jej pomerov v novom štáte československom.

Predovšetkým – a to bolo najpodstatnejšie – bolo tu už naše vojsko, ktorého príchod ešte pred nedávnom dal mestu toľko príčin k premýšľaniu, obavám a starostiam. Bola tu posádka jedného práporu 32. streleckého pluku s veliteľstvom pluku. Prápor prišiel do Rožňavy dňa 24. januára 1919 pod velením Václava Kopala, ktorý je dnes (*pozn.: v roku 1935*) divíznym generálom a podnáčelníkom hlavného štábu v Prahe. Druhého dňa došlo i veliteľstvo pluku – talianski legionári pod vedením talianskych dôstojníkov. Veliteľom bol plukovník A. Angiono a jeho pobočníkom bol kapitán L. Massucco. Jeho neskôr vystriedal kapitán Jan Němeček, dnes podplukovník gen. štábu a náčelník štábu 8. divízie v Hranicích. Okrem troch ďalších podriadených talianskych dôstojníkov boli ostatní dôstojníci u veliteľstva pluku i u práporu Česi.

Prápor sa ubytoval v biskupskom seminári a veliteľstvo pluku vo františkánskom kláštore na prvom poschodí, kde som neskôr, po odchode pluku, býval aj ja. Veliteľstvo pluku malo svoju jedáleň v evanjelickej (luteránskej) fare na dnešnej Šafárikovej ulici; tam som sa i ja stravoval za pobytu tohto pluku v Rožňave. Za vtedajších mimoriadnych pomerov to nebol zjav ojedinelý; novému úradníkovi prichádzajúcemu do cudzieho prostredia to bolo vítanou príležitosťou.

Pomer obyvateľstva ku vojsku bol v tej dobe – dá sa povedať – dobrý. Vojsko budilo rešpekt a obyvateľstvo sa chovalo kludne a zdržanlivo.

Krátko po príchode vojska prevzala československá správa rožňavský daňový úrad. Jeho personál po zložení sľubu vernosti zostal na svojom mieste.

V dňoch 18.-20. februára 1919 sa prišlo i k prevzatiu pošty, no tam sme narazili na prekážky. Bol to skôr len pokus o prevzatie; pokus ktorý úplne stroskotal. Z personálu pošty, vyzvaného k zloženiu sľubu,

niektorí sa správali tak vzdorovito a voči ostatným teroristicky, že traja boli vyslaným zástupcom poštovej správy dňa 20. februára ihneď prepustení zo služby. Ostatní odmietli zložiť sľub z dôvodu, že počkajú na direktívy svojho (maďarského) riaditeľstva. K samotnému prevzatiu poštového úradu došlo až o mesiac neskôr, ale ani vtedy neprebehlo hladko. Pri tejto druhej príležitosti v dňoch 21. až 31. marca dobrovoľne opustilo službu šesť zamestnancov pošty a osem nahlásilo náhlu chorobu, takže takmer celý personál sa až na niekoľko jednotlivcov rozišiel. Neskôr, po odrazení bolševického vpádu v júli 1919, si to niektorí rozmysleli a znova sa prihlásili od služby.

Ohľadom politickej správy vykonal župan Dr. Daxner dočasne len to opatrenie, že vyslal do jednotlivých okresov gemerskej župy osobitných dôverníkov, zmocnencov, aby bol aspoň nejaký kontakt s doposiaľ neprevzatými služnovskými (*pozn.: okresnými*) úradmi. V Rožňave bol takýmto zmocnencom absolvent obchodnej školy Fedor Dianiška z Tisovca, ktorý potom ešte krátky čas zostal u služnovského úradu aj pod mojou správou.

Konečne ešte treba poznamenať, že v tom čase práve prebiehalo kolkovanie peňazí a súpis vkladov a hodnôt. Predsedom kolkovacej komisie bol Štefan Gál, ktorý bol neskôr prijatý do notárskej služby a na dlhší čas sa stal obecným notárom v Dobšine.

Taká teda bola celková situácia za môjho príchodu do Rožňavy.

Moja prvá návšteva sa týkala veliteľstva pluku. Tam som sa dozvedel, že môj príchod už dlho netrpezlivo očakávali. Nie snáď pre moju osobu, ale že vojsko tu bolo jediným predstaviteľom československej moci, a obyvateľstvo sa preto na nich obracalo so všetkými svojimi ťažkosťami. A tých v tej dobe povojnového nedostatku nebolo málo. Vojsko sa mestu spočiatku ochotne venovalo, ale chápalo že tieto právomoci mu nenáležia a bolo nimi len preťažované. Privítali ma teda ako osobu, ktorá civilnú správu po nich prevezme. A že som to aj okamžite pocítil. Len som sa ubytoval v hoteli „Orol“, ktorý sa vtedy volal „Fekete Sas“ (Čierny Orol), a žiadatelia ma celkom obľahli. Nestihol som si ešte vybaviť ani úradnú miestnosť;

prichádzali so všetkým možným a často aj nemožným. Stávalo sa, že než som zostúpil z hotelovej izbičky do reštauračnej miestnosti ku raňajkám, cestou po schodoch som vybavil záležitosti niekoľkých uchádzačov. A to boli len moje prvé dni, keď sa o mne ešte vedelo málo.

Začal som hľadať vhodnú úradnú miestnosť. Pri tom som sa nestretol s príliš veľkým porozumením mesta – samozrejme som videl, že nadbytku miestností práve nemá, ale časom som pochopil, že v tomto ohľade zostala Rožňava vždy dôsledná: to isté sa opakovalo napríklad v roku 1929 pri zriaďovaní župnej expozitúry. Až po energickom zakročení domácich obchodníkov, ktorí chápali hospodársky význam miestnych úradov, sa mesto nakoniec rozhýbalo a miestnosť pre expozitúru vybavilo. A ukázalo sa, že to ide, keď sa chce. Keď som zistil, že pre mňa nie je voľná miestnosť ani na bývalom služnovskom úrade, obrátil som sa znova ku mestskému úradu. Ten mi ponúkol priestory nie úplne najvhodnejšie, ale z núdze som ich na čas prijal, lebo som už vtedy vedel, že za niekoľko dní budem mať celý služnovský úrad plne k dispozícii.

Za takých podmienok som teda začal prvé dni úradovania.

Porozhliadol som sa po meste. Veľa sa z vtedajšieho rázu dodnes nezmenilo. Možno povedať, že Rožňava je dnes svojim vzhľadom usporiadanejšia, ale tak tomu bolo takmer vo všetkých mestách, že počas vojny boli značne zanedbávané. Tiež sú dnes početnejšie a oveľa upravenejšie výklady jednotlivých obchodov. Po vojne boli úplne bez zásob, či už išlo o potraviny alebo iné potreby. Všetko bolo nadto nepomerne drahé (tá drahota sa tu uchovala dodnes). Za oknami mnohých domov boli ešte tlačené tabuľky „A nemzeti tanács védelme alatt“ (pod ochranou národnej rady) ako spomienka na činnosť bývalej miestnej národnej rady.

Na námestí pred parčíkom oproti hotelu „Orol“ stál pomník Ludvíka Kossutha, z ktorého dnes zostal na mieste už len podstavec. Bola to veľká kovová socha v hrdom postoji rečníka, s klobúkom v ľavici a s pozdvihnutou pravicom. Už vtedy sa neľúbila národne uvedomelým a citlivým vojakom legionárskej posádky; dozvedel som sa, že im bola

trňom v oku a že zvažujú jej prípadné odstránenie. Došiel som teda na mestský úrad, že ich na okolnosti upozorním, a navrhol som, či by ju zatiaľ aspoň nezakryli debnením, tak ako sa každoročne na námestí pred zimou zakrýva mramorová socha grófkky Františky Andrássovej. Moja dobre mienená rada sa však nestretla s porozumením. Skôr, ako som pozoroval, s akýmsi údivom, že s niečim takým vôbec prichádzam. Povedal som si teda - „komu nie je rady, tomu nieto pomoci“ - a pravdivosť tohto príslovia sa čoskoro ukázala. Bolo to za maďarského bolševického vpádu na Slovensko. Dňa 16. júna boli bolševici z Rožňavy bojom vyhnaní a naše vojsko znova vtiahlo do mesta. Nálada vojakov bola pre predchádzajúce udalosti pobúrená a tomuto rozhorčeniu padla Kossuthova socha hneď druhej noci za obeť. Možno k tomu prispela aj posmešná poznámka o našom ústupe z Rožňavy, ktorá vtedy kolovala po meste ako zlý vtíp. Ktosi z Rožňavčanov totiž, v narážke na Kossuthovu pravicu vztýčenú smerom k betliarskej ceste (ktorou naše vojsko ustupovalo) uštípačne prehodil, jak že ten Kossuth Čechom cestu z Rožňavy ukázal. A odpor proti pomníku sa vybil tým, že vojaci ovinuli Kossuthovi okolo hrdla povraz a sochu vyvrátili.

V súvislosti s Kossuthovým pomníkom sa patrí poznamenať, že marec 1919 priniesol Rožňave aj koniec každoročných Kossuthových osláv. Keď sa blížil 15. marec, vydal som zákaz obvyklých osláv tohto maďarského sviatku. Na školách už boli pripravené školské slávnosti. Správa škôl, hlavne oboch gymnázií - vtedy tu ešte boli dve cirkevné gymnáziá, katolícke a evanjelické - prišli s otázkou, či môžu usporiadať aspoň vnútorné, neverejné prejavy vo vlastných priestoroch. Samozrejme to nepripadalo v úvahu. Pri tej príležitosti došlo k malému incidentu na katolíckom gymnáziu. Za to, že slávnosť bola zakázaná, žiaci začali z okien budovy pokrikovať na legionárov ubytovaných hneď v susedstve, v seminári. Bola z toho sťažnosť, zákrok a žiaci predvolaní k poriadku. Inak sa nič zvláštneho nestalo. Tak poprvýkrát prebehol 15. marec bez zvyčajných osláv.

IV.

Len som sa trochu po novom pôsobisku rozhladol a už som sa vrhol na svoju poverenú misiu, totiž prebratie administratívnych úradov. Pre správu okresu tu bol služnovský úrad s hlavným služným v čele. Jeho postavenie možno porovnať s t. zv. podkrajským, kým ešte boli v Čechách kraje. Mimo to boli tu dva magistráty, v Rožňave a v Dobšinej. Prirodzene v prvom rade záležalo najviac na prevzatí okresnej správy, služnovského úradu.

Preto som ešte dňa 7. marca vyhládal služnovský úrad, respektíve jeho prednostu, hlavného služného. Vysvetlil som mu, prečo prichádzam, a spýtal som sa, či chce zostať v službe i v Československej republike a či chce so svojim úradným personálom zložiť sľub vernosti nášmu štátu. Aby sa mohol poradiť so svojim úradníctvom, dal som mu lehotu 24 hodín. Nasledujúci deň 8. marca som sa znova dostavil s otázkou, ako sa rozhodol, a či sú všetci ochotní zložiť predpísaný sľub. Hlavný služný v mene celého úradného personálu prehlásil, že tak spraviť nemôžu, a že by podľa pokynov z Budapešti mohli zložiť sľub len s určitými výhradami. To bolo vlastne odmietnutie sľubu. Odišiel som teda s prehlásením, že o ich rozhodnutí podám nadriadenému úradu správu a že podľa pokynov, ktoré obdržím, zariadim zvyšok.

Pomaly som sa zoznamoval s jednotlivcami medzi obyvateľmi mesta i okresu, tak ako ku mne prichádzali s rôznymi naliehavými záležitosťami. Hlavne šlo o zásobovanie potravinami a inými potrebami a žiadosti o povolenie prechodu do Maďarska. Ohľadom zásobovania chodili najčastejšie zástupcovia niektorých veľkých závodov, ako boli Rimamuránske železné bane, ktoré mali svoje logistické ústredie v Ózdu v Maďarsku; slavošovská továreň na papier, kunovoteplická zlievareň, ktorej riaditeľom bol ešte z doby predprevratovej Čech menom Ukša, a iné podniky. Pri týchto jednaniach som sa zoznamoval i s rožňavskými Slováckmi, ale bolo ich len niekoľko. Až neskôr som spozoroval, že ďaleko väčší počet obyvateľov Rožňavy vie slovensky, než som pôvodne podľa prvých stykov predpokladal. Niekde to bol akýsi ostych, pretože tá ich

slovenčina sa im samotným zdala nedokonalá; niekde to bola prílišná opatrnosť, obavy, alebo aj iné motívy.

Prechodne mi boli ministerstvom z Bratislavy pridelené dve provizórne pomocné kancelárske sily. Zároveň mi doniesli chýbajúce direktívy pre služnovský úrad. Keď som teda bol konečne takto k úradovaniu „vypravený a zariadený“, dostavil som sa dňa 17. marca znova na služnovský úrad s prehlásením, že na základe mne daného splnomocnenia zbavujem hlavného služného i s celým jeho úradným personálom úradu.

Vedenie úradu som prevzal sám, s holými rukami, bez akejkol'vek pomoci, len s onými novými pomocnými silami, ktoré predtým na úrade nikdy nepracovali. Chápal som, aká to je pre mňa bez znalosti pomerov a reči ťažká úloha, ale iného východiska nebolo. Bolo to v dobe budovania štátu. Čoho sa nedostávalo, to bolo treba nahradiť pevnou vôľou, a obzvlášť dobrej vôle bolo vtedy treba viac než hocikedy inokedy. Bolo to ťažké úradovanie. V okrese nebolo bezpečnostných orgánov, žandárske stanice boli prázdne. Žandári boli len v Rožňave a k tomu ešte len štyria: okresný policajný veliteľ hlavný strážmajster Aug. Budík, dočasný veliteľ stanice strážmajster Stanislav Hašek a dvaja vojaci pridelený k žandárskej službe. To samozrejme nestačilo ani pre Rožňavu, a o to menej pre celý okres.

Tím všetkým boli moje ruky pri úradovaní zviazané. Mimo to aj styk s obecnými úradmi viazol, pretože celá rada kancelárií obvodných notárov bola vyprázdnená. Tak nebol žiadny notár v Rejdovej, v Gočove, v Betliari, v Lúčke a v Silici. Z niektorých miest museli notári nútene odísť pre nespokojnosť a pobúrenie, aké proti nim na Slovensku prepuklo v prvých dňoch novembra 1918. Takých notárov, ktorí museli svoje miesta opustiť, alebo ktoré pobúrený ľud doslova z úradov vyhnal, bolo v okrese niekoľko. Po upokojení sa niektorí zasa vrátili, iní boli poslaní na dovolenku a dočasne nahradení zástupcami. Mnohí by sa i boli radi vrátili, ale darmo sa o to pokúšali; ľud ich neprijal. Tak tomu bolo napríklad aj v Silici, kde notár Š. Kovács, hoci sa tam narodil a žili tam jeho najbližší príbuzní, tak si svojim vystupovaním popudil proti sebe

svojich rodákov, že jednej noci, ozbrojení vojenskými manlicherovkami, obklúčili notársky dom a spustili z rôznych strán do bytu i do kancelárie ostrú paľbu. Jej stopy boli ešte niekoľko rokov na stenách a železných kachliach v dvoch miestnostiach. Notárovi sa našťastie nič nestalo; podarilo sa mu ujsť. Po čase, keď som už bol v Rožňave, prihlásil sa u mňa ku zloženiu sľubu; sľub tiež zložil, ale v jeho rodnej obci mu zrozumiteľne dali najavo, že jeho ďalšie úradovanie si tu nevedia predstaviť. A tak odišiel za službou do Maďarska. Viac sa nevrátil.

Obyvatelia tejto maďarskej obce mali vôbec nepokojnú, ba horkú, prchkú krv. Strelba na notára nebola ich prvým kúskom tohto druhu; už predtým zastrelili žandárskeho strážmajstra (ešte uhorského), s ktorým neboli spokojní a s ktorým týmto spôsobom zúčtovali. A to boli ich maďarské úradné osoby. Tiež sa hovorí, neviem čo je na veci pravdy, že keď bývalý hlavný služný prišiel úradným povozom do Silice, stratili sa mu tam konské postroje, kým úradoval. O veľkej obľube a úcte k bývalým vrchnostiam to práve nesvedčilo. Musím však ku chvále Silických poznamenať, že od prevratu sa im v tomto smere nedá nič vytýkať.

Bez notárov sa mi ťažko úradovalo; ale ťažkosti mali v príslušných obciach aj obecní starostovia, alebo ako sa im vtedy (až do konca roku 1922) hovorilo, obecní richtári. Len v jednej časti okresu boli bez notára spokojní. Bol to notársky obvod v Lúčke, kde tiež nemali na notára dobré spomienky. A keď už po prevrate notára dostali, nemali s ním veľa šťastia. Noví notári - aspoň zo začiatku - nevyhovovali a neuspokojovali, takže obce na nich úplne zanevreli a o notársky úrad sa nestarali. Preto bol neskôr notársky úrad v Lúčke zlikvidovaný a obec bola pridelená inému notárskemu obvodu.

Aby bol obraz o ťažkých začiatkoch vtedajšieho úradovania úplný, treba spomenúť že keď som preberal služnovský úrad, úradoval ešte na župnom úrade v Rimavskej Sobote - teda na úrade mne nadriadenom - bývalý uhorský úradný personál, ktorý nebol do tej doby prebratý. Úradovalo sa tam na starý spôsob po maďarsky. Dalo sa to vysvetliť jedine úplným nedostatkom slovenských úradníkov. Koniec

tomuto stavu urobil v máji 1919 Dr. Jan Jesenský, dnešný zemský viceprezident, ktorý bol menovaný županom gemermalohontským, keď sa Dr. S. Daxner v apríly úradu vzdal.

Po služnovskom úrade prišli na radu obecní a obvodní notári. Niektorí sa prihlásili sami k zloženiu sľubu, ostatných som k tomuto aktu hromadne predvolal. Veľa z nich nerozprávalo inak než maďarsky. Z tých, kto sľub zložili, niektorí si to predsa len zase rozmysleli a za rozvratu po vpáde maďarských bolševikov sa z okresu vytratili. Nikdy viac som ich nestretol. Z notárov, ktorí prestúpili do československých služieb, sú v rožňavskom okrese aktívni už len traja. Z nich len dvaja sú na pôvodných miestach.

Potom som začal s menovaním obecných komisií vo vidieckych obciach. Opatrenie to bolo nutné, lebo voľby sa nekonali a veľa obecných richtárov chcelo zo svojho úradu odísť. Bral som tak obec za obcou, a niekedy i obce z celého notárskeho obvodu spoločne. Počet členov obecnej komisie som určoval primerane podľa návrhov obyvateľstva samého a notárov. Komisie potom zložili sľub vernosti Československej republike. Boli to pre niektoré obce chvíle významné, historické, bezpochyby hodné osláv v hostinci. Tak pamätám, že sa raz takéto novo vymenované obecné komisie vracali domov v povznesenej nálade, a že se niektorí ich členovia po ceste krvavo pobili.

Ministerstvo s plnou mocou v Bratislave si na mňa medzitým konečne spomenulo a postupne mi vyslalo ďalšie pomocné sily, aby som z nich zostavil úrad. Novým silám nechýbalo dobrej vôle, ale predsa im bolo na závalu, že úrad, resp. úradovanie nikdy predtým nezažili. Pomaly sa však zapracovávali. Ktorí sa pre kancelársku prácu nehodili, tí časom odišli a vystriedali ich nové, spôsobilejšie, prípadne i zapracovanejšie sily. Zo všetkých, kto mi vtedy na jar 1919 boli takto pridelení, zostal na dnešnom okresnom úrade len oficiál František Horecký. Ostatí buď zo služby odišli alebo boli preložený.

V.

Avšak tejto organizačnej práci nebolo dopriate nerušeného, potrebného klúdu. Po marcovej zmene vlády sa v Maďarsku diali pozvoľné prípravy k opätovnému získaniu území, ktoré sa od bývalého Uhorska oslobodili a pripadli štátom nástupníckym. Nacionalistické Maďarsko sa chystalo pod rúškou socialistickej vlády, vlastne vlády bolševickej, dosiahnuť revindikačných zámerov.

Maďarsko se pripravovalo k vojne proti nám.

Vojna s Československom bola podľa názorov politikov zahájená už samotným zriadením maďarskej vlády rad dňa 21. marca 1919. Toho dňa gróf Michal Károly odovzdal vládu „proletariátu“ a v mene proletariátu prevzal z jeho rúk vládu Bála Kun, ktorý sa bojovým manifestom ihneď obrátil ku všetkým proletárom európskym, vyzývajúc ich ku zriadeniu proletárskej armády a k nastoleniu diktatúry robotníkov a sedliakov. To platilo obzvlášť pre proletárov z nástupníckych štátov. Maďarsko pod heslom bolševickej diktatúry zahájilo postup proti Slovensku ledva oslobodenému. Maďarský bolševizmus sa stretal s neobyčajným porozumením a súhlasom robotníctva nášho maďarského pohraničia, v ktorom prebúdzať smelé očakávania a nádeje. Demarkačná čiara predsa len nebola tak tesná, aby úplne znemožnila prechod rôznym tajným bolševickým kuriérom a agitátorom. Propaganda živila hlavne bolševické hnutie medzi baníkmi v Rožňave i v celom okrese. Šírili sa fantastické správy o revolúcii, ktorá vypukne na prvého mája; naplňovali obavou aj tie vrstvy Maďarov, ktorí nechceli mať s komunizmom nič spoločné – hoci niektorí, i keď neboli v skutočnosti bolševikmi, chopili sa tejto príležitosti a pokúsili sa hnutie využiť pre ciele veľkomadžarské. Jedným z nich bol už spomínaný Dr. Gorzó.

Keď boli v Rožňave i okolí vyvesené zvolávacie vyhlášky, vyzývajúce mužstvo ročníkov 1892-1898 dňom 21. marca k nastúpeniu vojenskej služby, nastal na niekoľkých miestach útek čelných príslušníkov maďarskej národnosti cez demarkačnú čiaru do Maďarska. Neutekali len preto, aby sa vyhli vojenskej službe u nás, ale chceli s maďarským

vojskom zahájiť postup proti nám. Tak sa v noci z 20. na 21. marca zhromaždilo v rožňavských železických kúpeľoch okolo 100 chlapov z Rožňavy a širšieho okolia, vyzbrojených vojenskými puškami a dokonca jedným guľometom, aby za týmto účelom prebehli do Maďarska. Ku zhromaždeným zbehom prehovoril Dr. Gorzó o ich poslaní, povinnostiach a úlohách, pričom poznamenal, že i on by rád šiel s nimi, no zatiaľ nemôže. Vraj ho ešte čaká práca tu v Rožňave. Z týchto a iných utečencov z Rožňavska a susedných obvodov bol potom v Putnoku zostavený t. zv. gemerský batalión k „oslobodeniu Gemera z moci československej“.

Pretože celá činnosť Dr. Gorzó bola podozrivá a štátnym záujmom nebezpečná, hovorilo sa o jeho internovaní. V Rožňave, ako som už spomenul, bola žandárska služba v začiatkoch nedostatočná, o pomoc bolo teda požiadané veliteľstvo pluku - no skôr než mohol byť Dr. Gorzó zatknutý, talianski dôstojníci ho varovali. Tak sa mu podarilo ujsť do Maďarska, a s ním odišiel z Rožňavy i vodca rožňavského robotníctva Jan Szerencsés.

Dr. Gorzó, ktorý na maďarskej strane v Putnoku vystupoval ako vládny komisár pre župu gemerskú, spôsobil svojim odchodom početné nepríjemnosti všetkým v Rožňave, s ktorými bol v dôverných a priateľských osobných stykoch. Už vtedy niektoré z týchto osôb vyslovovali jeho očakávanie a zároveň vyhrážku, že sa Gorzó vráti a Rožňavu oslobodí.

Medzitým došlo k významným vojenským udalostiam.

Rozhodnutím z 15. februára 1919 dala mierová konferencia v Paríži súhlas k tomu, aby z rôznych vážnych dôvodov Československo obsadilo novú demarkačnú čiaru a to južnejšie, v území obsadenom Maďarmi. Táto nová demarkačná čiara mala byť posunutá tak, aby československé vojsko obsadilo významné železničné uzly Bámréve, Miškovec, Slov. Nové Mesto, Čop.

Postup na túto čiaru začal dňa 29. apríla. Akcie sa zúčastnila aj rožňavská posádka 32. pluku talianskych legionárov. Pluk spolu s legionárskym plukom 31. a 35. tvoril 6. legionársku divíziu, ktorej

pripadlo za úlohu obsadenie čiahy v priestore od rieky Bodrog po Miškovec.

V susednom úseku, odtiaľ na západ, operovala druhá brigáda. Jej cieľom bola šalgotariánska panva. Keďže nástup na Šalgotarián sa nepodaril, došlo tu k rôznemu preskupeniu síl a zriadila sa zvláštna skupina pod velením plukovníka Angiono, ktorý bol, ako som vpredu uviedol, od januára do apríla veliteľom rožňavskej posádky. Nová skupina sa skladala z niektorých častí šiestej legionárskej divízie a z tretej brigády. Uvádzam to preto, že práve táto skupina viedla boje na Rožňavsku od 8. do 24. júna.

Rožňavská posádka teda zahájila dňom 29. apríla nástup na Bánréve, Putnok a Miškovec. Obsadením Bánréve se uvoľnila trať Dobšiná – Rožňava - Bánréve; vtedy vypravili naši legionári po dlhej prestávke prvý vlak z Bánréve do Rožňavy.

Pre Rožňavu to bola veľká udalosť, prilákala na stanicu veľa Rožňavčanov. Od toho dňa jazdil vlak trvale, hoci nepravidelne. Slúžil hlavne vojsku.

Až neskôršie vojnové udalosti dopravu opäť zastavili.

Dňa 30. apríla boli naši legionári v Putnoku. Dňa 1. mája dorazili do Sajószentpéter. Tam prišli zástupcovia mesta Miškovec so žiadosťou, aby ich mesto obsadili tiež, lebo ho vlastné maďarské vojsko plieni. Tak bol Miškovec dňa 2. mája bez boja obsadený a predné stráže sa posunuli až ku Kisgyöru. V nasledujúcich dňoch boli za úspešných bojov obsadené ďalšie vytýčené body. Do dňa 10. mája bola nová demarkačná čiara na tomto úseku šiestou legionárskou divíziou obsadená: prechádzala od Szarvaskö, severne nad Jágrem (Eger), cez Kisgyör, pod Miškovcom až na Šarišský Potok.

Nástup rožňavskej posádky na nové pozície nám v Rožňave zakrátko pripomenul, že žijeme vo vojnovom zázemí, ktoré sa neskôr pozvoľna premení na pásмо vojnových operácií.

Spočiatku to boli len pohyby menších alebo väčších oddielov. Eskorta zajatcov. Doprava materiálu. Podobné drobnejšie udalosti. V Rožňave sa striedali posádky rôznych menších vojenských útvarov,

medzi nimi tiež oddiel druhého dobrovoľníckeho pluku; no nikdy sa nezdržali dlho a odchádzali podľa rozkazu na jednotlivé úseky demarkačnej čiary, kde sa zúčastňovali bojov. Odhliadnuc od prestreliek, ktoré sa tu a tam strhli už predtým na rôznych častiach pôvodnej línie, ako napríklad (pokiaľ ide o úsek Rožňavsku najbližší) prepad našich pozícií pri Rimavskej Sobote dňa 25. marca, možno všeobecne konštatovať, že vlastné boje v blízkosti rožňavského okresu začali prebiehať od konca mája až do príméria dňa 24. júna.

Vývoj týchto udalostí mal prirodzenú odozvu v početných úradných opatreniach smerujúcich k zastaveniu bolševického nebezpečenstva a k udržaniu verejného poriadku a klúdu medzi vlastným obyvateľstvom. Vyhláška stíhala vyhlášku. Mimo výzvu k nastúpeniu vojenskej služby ročníkov 1892-1898 boli to opätovné výzvy k odovzdaniu zbraní civilným obyvateľstvom, vyhlásenie stanného práva vyhláškou ministerstva s plnou mocou pre Slovensko z 23.4.1919 a rôzne ďalšie výnimočné opatrenia.

Výzva k nastúpeniu do vojenskej služby sa stretla s malým pochopením medzi tými, ktorých sa týkala. Príslušníci maďarskej národnosti boli hneď po prezentácii prepustení na trvalú dovolenku. Dobrovoľný nástup bol slabý. Až keď do okresu došli žandári, odvody mohli byť náležite dozorované a lajdáci donútení k nástupu služby.

Žandári prišli do okresu 1. mája a v nasledujúcich dňoch zaujali postupne Dobšínú, Krásnohorské Podhradie, Štítnik, Silicu a Plešivec. Vtedy bolo mimo Rožňavu len päť žandárskych staníc a až neskôr bola zriadená stanica vo Slavošoviciach, v Henckovciach a v Drnave. Drnavská stanica bola neskôr opäť zrušená. Žandárske stanice sme prevzali úplne vybrakované, kancelárske a kuchynské zariadenie odniesli maďarskí žandári do Bánréve. Až keď naši koncom apríla Bánréve obsadili, okresný žandársky veliteľ toto zariadenie z väčšej časti dopravil naspäť do Rožňavy a staniciam vrátil.

VI.

Ale aj v tomto čase, plnom nepokoja a stáleho ruchu, pokračoval som v započatej organizácii administratívy. Po prevzatí služnovského úradu a za postupného zriaďovania obecných správnych komisií bolo treba zväžiť prevzatie magistrátov v Dobšinej a v Rožňave. Rožňavu som si nechal na neskôr. Bola mojim úradným sídlom a teda v stálom, bezprostrednom styku so mnou. Do programu som si dal najprv Dobšinu, ktorá sa pre vzdialenosť a nedostatok pravidelných kontaktov považovala za príliš samostatnú a nezávislú. Akoby sa jej nadchádzajúce zmeny ani netýkali.

I tak ale prevrat vyvolal odozvu aj u dobšinských Slovákov. V posledných dňoch decembra 1918 sa v meste ustanovil slovenský národný výbor, ktorého vytvorenie vzala na vedomie národná rada v Turčianskom svatom Martine. Predsedom národného výboru bol dobšinský rímsko-katolícky farár Ján Šándor, miestopredsedom mestský zverolekár J. Adrióny a jednatelom (tajomníkom) Pavol Lichner, uvedomelý a agilný Slováč, rodák z Modry. Avšak tento výbor – práve tak ako nemecký národný výbor, ktorý si zriadili dobšinskí Nemci – nijak sa nemohol uplatniť, pretože všetka jeho činnosť bola stávajúcim radničným režimom úplne prehliadaná a výbor nebol pripustený k žiadnej súčinnosti.

Nebolo teda divu, že Slováci chceli mesto prevziať do československej správy. Ani Nemci neboli spokojní a krátko po mojom príchode ma zahrnuli sťažnosťami na mestskú správu. Ostatne tu treba poznamenať, že v Dobšine sa vždy zvädzal urputný boj o moc na radnici. Dosiaľ nebola s vedením a správou mesta nikdy všeobecná spokojnosť.

Najprv som teda do Dobšiny zašiel, aby som sa poinformoval o pomeroch a osobách v meste, a na Bielu sobotu dňa 19. apríla som sa vrátil, aby som od úradníkov mestského magistrátu prijal sľub vernosti Československej republike. Pokus však zlyhal, rovnako ako predtým na služnovskom úrade. Z dvanástich úradníkov zložil sľub vernosti len mestský zverolekár Ján Adriány. Ostatní odopreli z dôvodu, že príslušnosť

Dobšiny k Československej republike nie je doteraz mierovou zmluvou stanovená. Z tej príčiny som na rozkaz ministerstva pre Slovensko dňa 30. mája správu mesta rozpustil a mestských úradníkov zbavil ich úradných funkcií. Správu mesta som odovzdal Janovi Adriánymu s poverením, aby za pomoci Pavla Lichnera pripravil zostavenie mestskej správnej komisie. Správna komisia bola potom zostavená tak, že v nej mali náležité zastúpenie Slováci aj Nemci.

Magistrát mesta Dobšinej bol opäť obnovený, až keď sa prevalila búrka bolševického vpádu.

Nespokojnosť s obecným zriadením však trval naďalej. Nakoniec sa dňa 6. septembra mestský správny výbor uzniesol, že Dobšiná, mesto so zriadeným magistrátom, bude premenená na veľkú obec. (Dnešné obecné zriadenie nerozoznáva veľké a malé obce; len obce s bývalým magistrátom si podržali titul mesto, inak však v povahe obcí nie je rozdiel a voľby sa konajú všade jednotne podľa zákona platného pre celú republiku.) Na základe tohto uznesenia ministerstvo s plnou mocou pre Slovensko výnosom z 13./XII. 1919 premenilo mesto Dobšinu na veľkú obec a nariadilo zostavenie obecného predstavenstva a obecného výboru. K menovaniu predstavenstva a výboru došlo 15. marca 1920, keď županský úrad v Rimavskej Sobote vymenoval za starostu Jana Adriányho, jeho námestníkom Pavla Lichnera a notárom Štefana Gála z Rožňavy. Mimo nich bol menovaný potrebný počet členov rady a obecného výboru. Vymenovaní členovia zložili dňa 27. marca 1920 predpísaný sľub a prevzali správu mesta. Týmto aktom dňa 27. marca 1920, keď medzitým už i úradníci rožňavského magistrátu dňa 18. septembra 1919 zložili úradný sľub, bola ukončená akcia smerujúca k prebratiu politickej správy v obvode rožňavského okresu. Rožňava zostala prechodne ešte mestom so zriadeným magistrátom a to do konca decembra 1922, keď jej bol podľa zákona z 31./III. 1920 čís. 233 a zákona z 13./VII. 1922 čís. 243 Zb. z. a m. i tento magistrát zrušený a Rožňava bola postavená na úroveň ostatným obciam v okrese s titulom „mesto“.

VII.

Ale vráťme sa k udalostiam mája 1919!

Ako už bolo povedané, do desiateho mája podľa daného rozkazu zaujala šiesta legionárska divízia pozície na novej demarkačnej čiare.

Zato na susednom úseku sa postup proti Šalgotariánu nedaril. Nástup sa po preskupení zopakoval, ale bez konečného úspechu. Skupiny, ktoré tu bojovali, boli zakaždým prinútené k ústupu, až ich nakoniec zatlačili do pôvodných pozícií.

Tak nachádzame skupinu plukovníka Angiona, ktorá se týchto bojov zúčastnila a ktorá neskôr operovala v priestore od Plešivca po Rožňavu, dňa 23. mája na pozíciách východne od Feledincö až k Bánréve.

Maďari zatiaľ dohodou s Rumunmi zastavili rumunský postup a na rieke Tisa si zabezpečili pravý bok a tylo. Stiahli odtiaľ zálohy, postavili ich proti nám a so značnou prevahou zahájili dňa 20. mája ofenzívu.

Útok zahájili proti Miškovcu v úseku Kisgyör - Mályí. Naši útoku neodolali a museli po celodennom boji z Miškovca ustúpiť. Pokus o spätné dobytie Miškovca 23. mája sa nepodaril; naši ustúpili do Sajószentpéter a v ďalších dňoch až na Edelény.

Dňa 30. mája zahájili Maďari všeobecnú ofenzívu na celej slovenskej fronte.

Bol to nerovný boj. Naša mladá a početne slabá armáda, ktorá sa vlastne len formovala, merala si tu svoje sily s dobre organizovanou armádou maďarskou, bohato vyzbrojenou vojnovým materiálom, ako ho v Maďarsku zanechala na ústupe nemecká armáda Mackensenova.

Po páde Miškovca, kde do boja proti našim zasiahlo i občianstvo, bolo naše vojsko na stálom ústupe. Nebol to ústup bezhlavý, ale pozvoľný, strategicky premyslený; naše oddiely boli v stálom boji s nepriateľom a plánovite jeho postup zadržovali.

Postup bolševických vojsk sa stretával s živými sympatiami zbolševizovaného robotníctva v tyle našej armády. Žandári z južných častí Gemera ustúpili pred postupujúcim nepriateľom z jednotlivých tam

dislokovaných staníc a stiahli sa do Rožňavy. Zároveň odtiaľ utekali pred bolševikmi i mnohé zámožnejšie maďarské rodiny. Niektoré tiež prechodne hľadali útočisko v Rožňave.

Podľa správ žandárov a podľa rozprávania utečencov boli v okolí Plešivca spozorované červené zástavy. Vyvesili ich domáci robotníci na uvítanie maďarských bolševických vojsk. Tak mala červená garda v robotníckych masách akési skryté rezervy, alebo aspoň silnú morálnu oporu. O ich prípadnú výzbroj nebolo starosti. V rukách robotníkov i ostatného obyvateľstva bola hromada zbraní. Keď sa totiž zrútila rakúsko-uhorská fronta, uhorské pluky sa rozišli a vojaci sa vracali domov s celou výzbrojou, niekedy aj so strojnými puškami. Maďarská vláda sa hneď v začiatkoch prevratu pokúsila tieto zašantročené zbrane stiahnuť späť a stanovila odmenu (t. zv. demobilizačný paušál) 360 korún pre každého bývalého vojaka, ktorý u príslušného vojenského veliteľstva zbrane odovzdal. Napriek tomuto opatreniu však zostalo veľa zbraní ukrytých. Niekde hromadne, ako napríklad v niektorých priemyselných a banských závodoch, najviac však u jednotlivcov, ktorý pušky i strojné pušky bezpečne schovali v lesoch, skalách, v doloch, a inde. Tak bola napríklad v apríly nájdená strojná puška v kaplnke na rožňavskej Kalvárii; alebo na radnici v Dobšinej bolo zhromaždených 82 kusov pušiek. Podobných prípadov bolo niekoľko. Tieto zbrane v rukách agitačného robotníctva mohli byť vážnym nebezpečím.

Medzitým došlo ku významnej zmene vo vedení nášho vojska. Dňom 31. mája vypršala zmluva s talianskou misiou a dňom 1. júna prevzali vedenie dôstojníci vojenskej misie francúzskej.

Skupinu plukovníka Angiona, ktorej jadrom bola III. brigáda a ktorá zatiaľ na ústupe dospela ku čiare Tornaľa - Szuhafő, prevzal major Prignot. Susednú skupinu východne odtiaľ (Szuhafő-Szendrő) major Pujo.

Veliteľstvo po plukovníkovi Angionovi prevzal major Prignot v kancelárii poštového úradu v Rožňave.

Boje se presunuli k Tormale a blížili sa k Plešivcu.

Maďarské obyvateľstvo Rožňavy se chovalo stále zdržanlivo. Aká bola jeho nálada? Jednotlivci z radov občianskych a z inteligencie

rozprávali hrôzostrašné historky o spôsobe vystupovania bolševikov – ale čo naplat? Boli to predsa Maďari, boli to maďarské vojská. A tak ťažko posúdiť. Bol to strach z bolševikov a ich teroru, premiešaný hrejivou útechou že prichádzajú Maďari – a či to bolo nádejné očakávanie, že maďarské vojsko prináša oslobodenie, hoci túto radosť kalilo vedomie, že sú to bolševici?

Bola to otázka vnútorného citu a odpoveď na ňu priniesli udalosti najbližších dní.

V Rožňavsku bolo dusno ako pred búrkou. Obyvateľstvo, ktoré predtým denne a veľmi početne vyhľadávalo služnovský úrad, od posledných májových dní o úrad ani nezavadilo. Československý úrad stratil dôveru obyvateľstva. Všade klúd a také ticho, že v poobedňajších hodinách sa nieslo z bojov od Tornali (a neskôr od Plešivca) vzdialené hrmenie diel. Práve tak do mesta zaliehalo ich dunenie za večerného súmraku.

Blízkosť bojiska bola cítiť z početných transportov ranených do rožňavskej nemocnice. Boli to naši chlapi i vojaci maďarskí. V nemocnici ich preto navštevovali dámy jednak z našej, vtedy ešte len veľmi skromnej spoločnosti československej, jednak i z miestneho maďarského obyvateľstva. Pokiaľ to nemocničný rád pripúšťal, dámy statočne pomáhali pri ich ošetrovaní.

Z maďarských vojakov jeden v nemocnici podľahol zraneniam a zomrel. Pochovávať mŕtvych – toť jedna z kresťanských povinností. Ale tu ukázala Rožňava, dobre informovaná o postupe bolševických vojsk, svoju pravú tvár. Mŕtvemu, v Rožňave inak úplne neznámemu, bol dňa 6. júna vystrojený pohreb s veľkou okázalosťou; pohrebný voz v sprievode družíc z lepších tried obyvateľstva tonul v záplave kvetín. Rožňava s pompou pochovávala nepriateľa, ktorý padol v boji s Československou republikou.

Rožňava demonštrovala proti československému štátu.

Všeobecne sa čakalo, že príchod bolševikov je len otázkou najbližších dní.

Prvé poplašné správy o nezadržateľnom postupe maďarských vojsk

došli do Rožňavy vlastne už 31. mája. Boli to správy o našom ústupe ku Tornali. Ústup vyvolal v Rožňave také prekvapenie, že podľa všeobecnej mienky vojsko malo každú chvíľu ustúpiť až ku Rožňave. Ale prechodný obrat 3. júna nakrátko priniesol čiastočné upokojenie.

Dňa 1. júna totiž Maďari zatlačili majora Prignota k Čoltovu, odkiaľ sa mu však protiútokom dňa 3. júna podarilo vrátiť na čiaru Tornaľa - Szuhafö. Tam vydržal až do 7. júna.

Toho dňa museli naši opäť ustúpiť až k Otročkiam. V noci na 8. júna nariadil major Prignot ústup na čiaru Čoltovo - Hosusovo (*pozn.: dnes Dlhá Ves*), teda už do blízkosti Plešivca, odkiaľ se dejisko bojov presunulo do okresu rožňavského.

Veliteľstvo skupiny bolo v Plešivci.

I susedná skupina majora Pujo bola na ústupe. 4. júna ustúpila na čiaru Perkupa - Hidvegardö a 7. júna na čiaru Jablonov - Turňa. Vzhľadom k situácii skupiny majora Prignota (označovanej tiež ako III. brigáda) ustúpil Pujo so svojim veliteľstvom až do Krásnohorského Podhradia. Jeho vojsko zaujalo pozície na výšinách nad Pačou a po oboch stranách cesty do Úhornej.

Keď došla dňa 6. júna do Rožňavy správa o vypratání Košíc, stala sa pre nás situácia vážnou. Vzhľadom na priebeh bojov, ktoré sa blížili od juhu a juhovýchodu k hraniciam rožňavského okresu, bolo treba rozmýšľať nad evakuáciou Rožňavy, čo sa už zdalo neodvratné.

Dal som teda v piatok dňa 6. júna všetky zoznamy z kolkovacej a súpisnej akcie (zároveň so zvyšnými kolkami) dopraviť do bezpečia. Voz vyrazil do Spišskej Novej Vsi za sprievodu jedného úradníka (dnešného vrchného oficiála Jos. Hammer-schmidta) a žandárskej asistencie dvoch mužov. Aby toto opatrenie nebudilo v meste zbytočný rozruch, vyrazili asi o 10. hodine večer. A aby som mohol rozhodnúť o ďalších krokoch, zašiel som druhého dňa pred poludním, t.j. 7 júna, so správcom štátnych železných baní Ing. Forchheimom do Plešivca k brigádnemu veliteľstvu - informovať sa o situácii.

Tu sa nám dostalo uistenia, že síce v tej chvíli nebezpečie nehrozí a že zatiaľ nie je žiadny dôvod ku odchodu z Rožňavy, ale že k ústupu za

Rožňavu rozhodne dôjde. Aby sme teda boli k evakuácii pripravení. Na moju otázku, kedy sa tak stane a ako sa o tom dozvieme, nám bolo povedané, že ak nedôjde k výslovnému upozorneniu, najvyšší čas ku odchodu bude akonáhle príde do Rožňavy brigádne veliteľstvo. Takže nič určitého sme sa nedozvedeli, len všeobecné informácie. Ostatne príchod brigádneho veliteľstva sme aj tak posledné dni očakávali a podľa poučení dôstojníkov sme dávali pozor, kedy uvidíme prvé náznaky ústupu, t.j. blížiaci sa trén. Preto sme posledné noci ani riadne nespali, alebo - aby som tak povedal - spali sme s otvorenými nie síce očami, ale ušami, a hneď ako pod oknami zarachotili vozy, už sme boli hore a vypytovali sa, či to trén prichádza. O situácii v úseku skupiny majora Pujo sme sa v Plešivci nič nedozvedeli; preto som mal v úmysle na ďalší deň 8. júna zájsť na veliteľstvo do Krásnohorského Podhradia, nech som včas informovaný aj z tejto strany.

VIII.

Na turíce v nedeľu dňa 8. júna ma o pol tretej ráno zobudila správa z poštového úradu, že veliteľstvo v Krásnohorskom Podhradí telefonicky vyzýva civilné úrady na opustenie mesta. Keďže všetci už boli pripravení, veľa práce nám to nedalo.

Ako prvý odišiel o pol piatej ráno poštový úrad. Odchod služnovského úradu vyžadoval viac posledných príprav. Najprv som odoslal úradný personál a časť spisového materiálu s časťou cennejšieho inventára. Pri tom bol problém s vozmi. Museli ich zhabať žandári a keď sa taký zrekvírovaný voz dobre neustrážil, hneď v panujúcom ruchu zmizol. Zabezpečil som ich teda tak, že som všetky zaviedol do dvora kláštora, kde som býval, bránu som zamkol, kľúč schoval, a vozníkov púšťal po jednom.

Dojemný bol odchod posledného vozu, ktorý sprevádzal mladý kočiš. V poslednej chvíli pribehlo dievča, možno sestra, možno jeho milá. Nežne sa s ním rozlúčila a okolo krku mu zavesila drobný ruženec. Nebolo žiadneho divu – veď od konca svetovej vojny minulo len pol roka a stále bolo v živej pamäti, ako sa ne jeden povozník-nevojak vypravil s vojenským nákladom a vrátil sa až po vojne, ak sa vôbec vrátil.

Posledný som sa vychystal na cestu ja sám. Moc som sa neponáhľal. Vyrazil som až ku tretej hodine popoludní. Moja žena, ktorá ma prišla v polovici apríla navštíviť a zostala už tu so mnou v Rožňave, nakúpila ako zvyčajne pred sviatkami do zásoby múku, nejakú hydinu a pod. a nechcela nechať sviatočné jedlo nazmar. V klúde pripravila obed, napiekla koláče, a pripravila proviant na cestu, ktorej priebeh sme dopredu nepoznali.

Obyvateľstvo sa po celú tú dobu od rána až do popoludnia chovalo zdržanlivo a pokojne. Bolo krásne letné ráno. Rožňava mala obvyklú sviatočnú tvárnosť, všade prúdy mešťanov a vidiečanov kráčajúcich do kostolov na slávnostné sviatočné bohoslužby. Odchod čsl. úradov a orgánov sa v slávnostnom hodovnom ruchu úplne strácal.

Pri posledných prípravách nám dopoludnie uplynulo rýchlo; ešte

sme sa bez náhlenia naobedovali a čochvíľa bol pre nás povoz pripravený.

Než sme sa do neho usadili, objavili sa na rohu námestia zo Šafárikovej ulice nákladné vozy v sprievode vojakov. Boli to prvé vozy trénu, za ktorými nasledovala celá dlhá rada. Veliteľstvo III. brigády ustupovalo z Plešivca do Rožňavy. Bol najvyšší čas, aby sme Rožňavu opustili.

Ale čo to?

Vozy trénu oblúkom obchádzajú námestie a smerujú späť do Šafárikovej ulice. - Čo sa stalo? Správca riaditeľstva štátnych baní Ing. Forchheim, ktorý tiež čakal na námestí k odjazdu, odbehol sa informovať k veliteľovi trénu o príčine obratu a hneď nám doniesol vysvetlenie. Trén dostal rozkaz, aby sa vrátil. Mierová konferencia dala maďarskej vláde ultimátum k okamžitému zastaveniu provokácií. Bola to radostná správa - Ale čo máme teraz robiť? Konečne, uvážil som, nám bol daný rozkaz k evakuácii a nikto ho neodvolal. A je otázkou, ako sa k ultimátu postavia Maďari. Nakoniec, keď bude treba, vždy sa môžeme po vyjasnení situácie vrátiť - a tak som rozhodol, že rozumnejšie bude vyraziť na cestu, na ktorú sme už boli pripravení.

Usadili sme sa teda - mimo mňa a mojej ženy i poľný kurát Bohuš Kobza a ešte jeden súkromný úradník - a prešli Betliar, Polomu, cez Súľovú do Spišskej Novej Vsi, kam sme dorazili po desiatej hodine v noci. Keďže občianska Spišská Nová Ves už spala, uchýlili nás v budove prestavanej na kasárne poľného delostrelectva.

Na ďalší deň sme sa na posádkovom veliteľstve prihlásili ako vojenský utečenci a zaopatрили si prechodný byt v občianskom dome. V meste som sa stretol s časťou svojho úradného personálu. Dočasne boli ubytovaní v kasárňach pechoty.

V Spišskej Novej Vsi panoval neobvyklý ruch. Boli sme v sále veliteľstva slovenskej východnej armády francúzskeho generála Hennocgue, ktorý sem preložil svoj stan po evakuácii Košíc. Dôstojníci, delostrelectvo, francúzski legionári, „maršky“ nastupujúci za spevu pochodových piesní, to všetko sa striedalo ako obrázky v kaleidoskope.

V nasledujúcich dňoch sem došli poslední vojaci, ktorí na rožňavskej pošte obstarávali telefónnu a telegrafnú službu. To bol posledný pozdrav z Rožňavy.

V kasárňach, kde som pripravoval svoj úradný personál k ďalšiemu odchodu hlbšie do zázemia, stretol som sa so sokolom - vojacom, ktorý sa vypytoval na cestu do Rožňavy; že cestuje ako kuriér a nesie pre mňa vyhlášky o prehlásení vojenskej diktatúry. Vyhlášky som teda prevzal, ale na ich publikovanie v Rožňavsku som za daných pomerov ani nepomyslel. Doniesol som ich tam až po mojom návrate začiatkom júla, hneď ako bolo celé územie od maďarských bolševikov očistené.

Uprostred všetkého toho vojenského ruchu sa v meste objavil maďarský dôstojník - parlamentár. So zakrytými očami ho dovedli na veliteľstvo. Maďari toho nežiadali veľa: okamžité zastavenie nepriateľských aktivít, zloženie zbraní, opustenie celého Slovenska a - odovzdanie tretiny Moravy! Odpoveďou bolo posilnenie našej defenzívy, zastavenie bolševického postupu a zahájenie vlastnej ofenzívy. Videli sme delostrelecké posily vyslané po ceste ku Hnilcu, smerom na Rožňavu.

Pôvodne som mal v úmysle prečkať v Spišskej Novej Vsi, kým bolševikov z Rožňavska vytlacia, a potom že sa vrátim. Medzitým sme sa však ráno 11. júna dozvedeli, že armádne veliteľstvo predchádzajúcu noc pripravovalo evakuáciu mesta. Ku tej nakoniec (vzhľadom na priaznivý obrat v celkovej situácii nášho vojska) nedošlo, ale s vedomím, že opatrnosti nikdy nie je dosť, zmenil som pôvodný úmysel a ešte toho dňa som odcestoval cez Žilinu do Bratislavy, kde medzitým dorazil aj ostatný úradný personál. Na ministerstve sa nás v rovnakej dobe zišlo hneď niekoľko okresných náčelníkov (vlastne teda hlavných služných), ktorí museli svoj okres dočasne opustiť. Kým boje pokračovali, vyžiadal som si na ten čas dovolenku a odišiel domov do Čiech, pozrieť svoje deti.

IX.

Čo sa medzitým dialo na Rožňavsku?

Ôsmeho júna naši ustúpili z okolia Plešivca. Ústup ale nebol výsledkom bojov na čiare Čoltovo - Hosusovo. Ako sa ukázalo neskôr, z taktických dôvodov ho nariadil veliteľ východnej armádnej skupiny generál Hennocque, a to vzhľadom na tiesnivú situáciu druhej divízie v priestore medzi Zvolenom a Banskou Bystricou. Vojsko sa malo presunúť na čiaru Dobšiná - Spišská Nová Ves - Levoča, ale pretože se postavenie druhej divízie vzápätí zlepšilo, rozkaz bol ešte toho istého dňa odvolaný a generál nariadil znova obsadiť pôvodné pozície. Ďalším dôvodom k odvolaniu rozkazu bolo tiež ultimátum dané Maďarsku na mierovej konferencii. Maďarsko malo okamžite zastaviť nepriateľské aktivity, o čom boli veliteľstvá toho istého dňa vyrozumené.

Rozkaz k zastaveniu ústupu však prišiel neskoro. Vojská už boli v pohybe a Maďari ich v pätách nasledovali - aspoň v niektorých častiach. Nami opustené priestory ihneď obsadzovali, takže ústup sa už nedal zastaviť. Naši sa síce pokúsili pozície opäť získať útokom, pričom sa obzvlášť húževnato bojovalo o výšinu s cestičkou od Plešivca ku Domici, ale darmo. A tak sa ústup vo večerných hodinách predsa len vykonal. Vojská prešli jednak cez Jelšavu na Muráň, jednak cez Kunovu Teplicu a Štítnik, a z najväčšej časti cez Gombasek, Slavec a čiastočne i cez Silickú planinu smerom na Rožňavu.

Oddiely ustupujúce Štítnickou dolinou prešli asi o 11. hodine nočnou Kunovou Teplicou. Oddiel sťahujúci sa cez Silickú planinu prešiel obcou Silica asi o 8. hodine večer a pochodoval ďalej smerom ku Rožňave, respektíve ku Dlhej Lúke. Rota, ktorá ho neskôr nasledovala, pravdepodobne stratila smer a asi o deviatej dorazili do Borzovej (*pozn.: dnes Silická Brezová*). Keď sa o jedenástej večer vydali na pochod k Silici, narazili hneď za obcou na prápor maďarského bolševického vojska. Rozpútal sa krátky boj, v ktorom traja naši vojaci padli, ostatní boli zajatí a odvedení do Josvalö. Do rána bola Borzová bolševikmi obsadená a v popoludňajších hodinách i Silica.

Hlavné sily skupiny Prignotovej tretej brigády (ustupujúce na Rožňavu) zaujali 9. júna pozície južne od Brzotína. Maďarské delostrelectvo stálo u Gombaseku. Pretože naše delostrelectvo už ustupovalo od Plešivca cez Štítnik, bojovali naše oddieli na týchto pozíciách bez delostreleckej podpory. Maďari zahájili útok 10. júna; za boja sa im podarilo cez Silickú planinu obísť naše ľavé krídlo a ohroziť našich v tyle. Nezostávalo teda nič iné, len ďalší ústup k Rožňave, kde sa opäť pripojili oddiely ustupujúce cez Štítnik. Medzi nimi aj dve delostrelecké batérie.

Naše pozície pred Rožňavou sa tiahli asi na čiare začínajúcej južne od cesty Rožňava - Krásnohorské Podhradie, naprieč cez mierne návršie Csipkedomb zvažujúce sa ku Joviciam, smerom ku liehovaru na Baku, a k južným svahom výšiny Nyergesu. Predné hliadky sa rozostavili bližšie ku samote Harangozö. Jedna batéria bola postavená neďaleko cesty z Rožňavy do Brzotína, na poli medzi bývalou Szilvášovskou vilou a železničným strážnym domčekom. Druhá stála na kopci nad Rožňavou, na starej ceste ku Krásnohorskému Podhradiu, neďaleko kríža, kde poľná cesta odbočuje na Paču.

Zrána 11. júna zahájili Maďari boj o Rožňavu.

Asi o siedmej hodine sa rozklepali strojné pušky a do ich klapotu po jednej hodine zaľahlo dunivé hrmenie diel.

Maďarskému delostrelectvu sa podarilo zistiť pozície našej batérie nad Rožňavou a rýchlo sa presne zastrielať. Plnými zásahmi dve naše delá rýchlo vyradili z boja. Keďže batérie neboli kryté a boli tak vydané maďarskej paľbe úplne v šanc, museli sa stiahnuť a pozície opustiť. Na otvorenom priestranstve k tomu bolo treba veľkej opatrnosti; ale našim sa to predsa podarilo. Lanami a reťazami stiahli všetky delá, aj tie pokazené, dole do úvozu, do ktorého sa cesta zvažovala. Odtiaľ vtiahli do mesta a vyradené delá nechali na dvore poštového úradu.

Aj v tomto boji sa Maďarom podaril obchvat nášho ľavého krídla, čím bolo o Rožňave rozhodnuté. Asi o jednej popoludní, keď nepriateľ zvieral Rožňavu z dvoch strán, opustili mesto žandári a krátko po nich sa dalo na ústup i vojsko.

Vyradené delá na pošte zničili výbuchom ručných granátov a nahromadenej munície. Ostatné sa pohli smerom k Betliaru. Touto cestou ustupovali i všetky vozy; pešie oddieli sa stiahli lesnatými úbočiami cez Rakos a Kalváriu.

Ku údivu sa na betliarskej ceste do našich maďarské delostrelectvo opäť rýchlo a presne zastrieľalo. Tu už bolo zrejmé, že ich zameriavajú nejakou tajnou linkou zo samotnej Rožňavy. Neskôr sa po nej pátralo, ale bezvýsledne.

Do praskotov šrapnelov padlo smerom od banských podnikov i niekoľko rán z pušiek. To neboli maďarskí vojaci, ale naši ozbrojení bolševici, ktorí takto zradne pribehli maďarským súdruhom na pomoc.

Jeden zo šrapnelov, búšiacich za ústupu do tyla našich oddielov, zasiahol a roztrieskal poľnú nemocnicu; vojaka - námorníka, ktorý na nej sedel, rozpolilo na dve. Keď sa strelba prehnala, bolo treba padlého pochovať. Túto poslednú službu mŕtvemu preukázalo mesto spôsobom, ktorý sa vymyká všetkým predstavám civilizovaných ľudí o pochovávaní mŕtvych. Padlého hrdinu, tak ako ležal na ulici, dali mestským pohodným naložiť na káru pre zdochliny, tak ho dopravili na cintorín, a tam jeho pozostatky zakopali! - zabudlo už toto mesto, respektíve jeho príslušné orgány, na honosný pohreb, ktorý pred piatimi dňami vystrojili maďarskému bolševikovi? - nevystalo im vtedy na mysli, čo dali neskôr pri pietnej spomienke na rožňavských synov padlých za svetovej vojny vytesať do mramoru na námestí: „Rozsnyói hösok“ (Rožňavskí hrdinovia)? Či snáď tu boli tendencie v tomto kontraste, plného cynizmu? Nikto v Rožňave sa nad tým neotriasol? - Vraj sa vtedy o tom neuvažovalo! Samozrejme - veď Rožňava práve plesala v radostnom opojení z príchodu maďarských bolševikov.

Bolo asi pol tretej po obede, keď prví bolševici vkročili do Rožňavy. Radosť bola nesmierna, uvítanie veľkolepé. Tajený strach pred bolševikmi bol ten tam. To už neboli bolševici, tu prichádzali maďarskí vojaci. Prvého z nich privítala dáma - vynímajúc sa v popredí maďarského poprevratového hnutia na Rožňavsku - objatím a bozkom.

Privítanie opisuje jeden červený vojak 13. pešieho „Prešporského“

pluku v liste, ktorý napísal priateľovi hneď po príchode do Rožňavy. List bol po cenzúre odovzdaný doprave, ale pre nasledujúce udalosti nebol nikdy expedovaný. Po opise, s akým elánom Maďari postupujú, pokračuje takto:

„Včera sme vtiahli sem do mesta. Tak skvelého uvítania ako tu som doteraz nezažil. Obyvateľstvo plakalo od radosti. Množstvo kvetín, družice a hudba, ktorá na dvoch miestach vyhrávala“ – bola to kapela cigánska a banícka kapela rimamuránska, ktorými naši bolševici vítali svojich maďarských súdruhov.

S červeným vojskom sa triumfálne vrátil ako osloboditeľ Dr. Gorzó – a súčasne s ním jeho bolševický aranžér - Jan Szerencsés. S uvítacou rečou sa Gorzóvi v čele deputácie prihovoriť Julius Bordács, riaditeľ vtedajšej „Slanodolskej banky“ (Sajóvölgyi bank). Bolševici Bordácsa ustanovili miestnym finančným komisárom.

Ale bol by na omyle ten, kto by sa domnieval, že všetky reči sa niesli doľava. Nemožno to povedať ani o prejave samého Dr. Gorzó, o to menej potom o takých osobách, ako bol napríklad bývalý vrchný župan Géza Kubinyi z Gemerskej Panity. Kubinyi nadšene vítal príchod maďarského vojska do Rožňavy, avšak dal nepokryte najavo, že si predstavuje návrat moci pod vlajkou červeno-bielo-zelenou, nie pod vlajkou červenou.

Bolševici sa v Rožňave hneď začali zariadovať po svojom.

Nedopúšťali sa tu násilností ani plienenia; veď voči Rožňavským, ktorí ich tak okázalo prijali a privítali, nebolo pre to dôvodov. Nepokladalo sa to ani za vhodné. Boli medzi svojimi.

Lenže tieto bratské city neplatili pre Slovákov. Aspoň nie pre tých, čo sa svojou národnosťou netajili a nadväzovali styky s československými úradníkmi a vojakmi. S takými bolo zle. Našťastie ich nebolo veľa. Niektorí sa z opatrnosti do žiadnych stykov s „Čechmi“ nepúšťali, takže se teraz nemali čoho báť; iní v dobe evakuácie radšej včas odišli. Odniesol si to Martin Kristek, úradník riaditeľstva štátnych železných baní v Rožňave. Po udaní niektorých miestnych občanov ho zatkli a inzultovali. Podobne naložili s Františkom Nágrom, katolíckym

kantorom a organistom zo Štítnika. Tiež ho zatkli a odviekli do Plešivca. Oboch však neskôr zasa prepustili.

Ku rabovaniu dochádzalo skôr v okolí Rožňavy, ako napríklad v Brzotíne, kde z domu statkára Antonína Hámoše bolševici odviekli, čo sa len dalo.

Domáci bolševici boli často horlivejší, než samotné bolševické vojsko. Tak v Brzotíne miestni vyznávači bolševizmu zverbovali všetku inteligenciu, notára, farára, učiteľa, statkára a ďalších a nútili ich ku práci na oprave železničného mostu, za bojov čiastočne zdemolovaného. Bolševický veliteľ ich však k práci nepripustil.

Zato narobili bolševici škody iným spôsobom.

Skúpili všetky potraviny a tovar v obchodoch a v skladoch, takže mesto po ich vyhnaní bolo v pravom zmysle slova vybrakované a bez zásob životných potrieb. Tieto potreby skupovali čiastočne červení vojaci, ale najviac bolševickí agenti, ktorí všetko kupovali vo veľkom.

Platili výhradne bielymi papierovými peniazmi, ktoré obyvateľstvo muselo prijímať a ktorými priam zaplavili mesto i okolité postihnuté obce. Ľudovo sa prezývalo „fehér hasú bankó“ (bankovky s bielym bruchom). Podľa súkromného odhadu obyvateľstva sa ich dostalo do obehu za tri milióny korún. Týmto vynúteným obehom bolševických bielych peňazí a skúpením zásob bolo obyvateľstvo najviac poškodené.

V organizácii úradov sa zaviedol bolševický režim. Správne úrady obratom ruky zmenili svoju firmu. Miesto županského úradu v Rimavskej Sobote úradovalo župné direktórium (Gömör - és Kishont vármegye direktoriuma). Miesto okresného (resp. služnovského) úradu zaviedli okresné direktórium (járás direktorium). Tieto úrady boli podriadené ľudovému komisárovi vnútra (Belügyi népbiztos) v Budapešti.

Súčasne prišli k usporiadaniu miestnej správy. Za vedenia Jana Szerencsése vypísali voľby do robotníckej rady. Navrhnutých a zvolených bolo 71 osôb. Na jednotnej listine ich zatriedili do niekoľkých skupín – podľa toho, do akých funkcií boli pridelení. K ustanoveniu direktória však už nedošlo, lebo než sa mohlo na základe tejto listiny prijsť ku voľbám, bolševici boli z Rožňavy vyhnaní.

I v iných obciach okresu sa bolševici pokúsili o zriadenie direktória. Niekde sa to podarilo, inde sa tomu všemocne bránili. V Brzotíne napríklad naliehali na obecného notára, ale notár voľbu stále odkladal, vyhovárať sa že nepozná volebný poriadok a že nevie ako postupovať. Červení sa mu vyhrážali a dňa 14. júna ho dokonca eskortovali k veliteľstvu do Rožňavy, aby ho donútili k poslušnosti. Keď opäť poukázal na to, že pre voľbu nemá žiadne smernice, prepustili ho s nariadením, aby 16. júna zvolal celú obec a že veliteľstvo na zhromaždenie vyšle delegáta. Ten už direktorium zriadi, aj červenú obecnú gardu. Samozrejme ani tu už ku voľbe nedošlo. Z rovnakých príčin ako v Rožňave. Aby mohli bolševici oblažiť mesto i okres sovietským zriadením a jeho vymoženosťami – nedostalo sa im už času.

V bojoch u Polomy nastal obrat; priebeh vojny pripravil sklamanie našim zbolševizovaným robotníkom, uzavrel brány očakávaného bolševického „raja“; a pripravil sklamanie aj tým, kto očakávali od bolševikov vyslobodenie z československej „okupácie“.

X.

Tak si úfali i Dobšinci. Maďarské pozície boli síce od Dobšiny ešte na dvadsať km, v meste však došlo v tyle nášho vojska ku vzbure a k ozbrojenému povstaniu proti československej brannej moci.

Naše vojsko za ústupu dopravilo do Dobšinej tri vagóny rôznych vojenských zásob, potravín, výstroja, zbraní, ručných granátov a inej munície. Keďže tu trať končí, uviazli vagóny na stanici.

V Dobšine, resp. na výšiniach nad Dobšinou až k Suchému vrchu severne od Vlachova, zaujali pozície oddiely 71. pešieho pluku (trenčianskeho). Jeden z jeho práporov, pod velením stotníka talianskej domobrany Josefa Sedláka, bol pred tým prechodne posádkou v Rožňave, a to od polovice mája do jeho odchodu do Dobšiny.

Predné stráže o sile jednej stotiny boli rozostavené na Donátovej píle pred Dobšinou. Oddiel dvadsiatich chlapov zostal v meste k posilneniu miestnej žandárskej stanice. Ubytovali ich na policajnej strážnici. Dňa 10. júna, asi po ôsmej hodine večer, opustilo týchto dvadsať vojakov mesto a stiahli sa k stotine na Donátovej píle. Potom, asi okolo polnoci celá stotina svojvoľne odtiahla na výšiny ku Suchému vrchu. Rozhodne tu šlo o akési nedorozumenie, ba hovorí sa dokonca o porušení kázne.

Ich náhlym odchodom sa situácia v meste stala povážlivou. V nasledujúcej neistote v noci odišla i žandárska stanica; bez ďalších správ videli v odchode vojska bezprostrednú hrozbu. Spoločne so stanicou odišiel i personál poštového úradu s úradnou pokladňou.

Správy o tejto udalosti sa po Dobšine rozšírili ešte tej istej noci, alebo v skorých ranných hodinách, predovšetkým medzi bývalými dobšinskými rakúsko-uhorskými dôstojníkmi.

V Dobšine nastal jasot.

Hneď v ranných hodinách dňa 11. júna sa pred mestským domom zhromaždilo bývalé mestské zastupiteľstvo s úradníkmi z rozpusteného magistrátu a miestnej inteligencie a pod vedením bývalých dôstojníkov a niektorých maďarských učiteľov usporiadali pochod mestom.

Keď sa sprievod vrátil pred mestský dom, k zástupu sa predniesli reči prekypujúce maďarským vlastenectvom. V tomto zápale a všeobecnom vzrušení padla zmienka o muničnom vlaku na nádraží. Vzišla výzva, aby každý kto sa cíti spôsobilí - hlavne bývalí dôstojníci a vojaci - chopil sa svojej povinnosti; aby sa vyzbrojili zbraňami tam uloženými ku podpore blížiacich sa maďarských vojsk.

Výzva bola prijatá s nadšením a nový sprievod ihneď vyrazil k pochodu na nádražie, kde došlo ku drancovaniu vojenského vlaku. Jednotlivci vykrádali vlak už za minulej noci; brali však hlavne potraviny a podobné potreby. Ale keď dorazil sprievod, došlo na zbrane a zásoby munície. Zbrane sa rozdelili medzi bývalých dôstojníkov a vojakov. Netrvalo dlho a vlak bol úplne vybrakovaný: zbrane, strelivo, potraviny a všetky ostatné zásoby rozobrané.

A to bol len začiatok.

Pod vedením bývalého stotníka Arpáda Gömöryho sa potom prišlo ku organizovaniu ozbrojeného davu po vojenskom vzore. Ozbrojené tlupy sa ubytovali v meštianskej škole a vojensky obsadili mesto. Vytvorili čelné hliadky, ktoré obsadili dôležité body v okolí mesta, a tak čakali na príchod bolševických vojsk od Rožňavy. Arpád Gömöry však nebol intelektuálnym strojcom tejto vzbury. V tej dobe, keď došlo ku rabovaniu vlaku, bol u príbuzných vo Vyšnej Slanej. Presvedčiť sa nechal až na opakovanú žiadosť, keď sa ku nemu dostavila deputácia bývalých dôstojníkov, a potom sa ujal vedenia celej akcie.

V rovnakej dobe, dňa 11 júna v predpoludňajších hodinách, išiel na voze po starej ceste zo Stratenej do Dobšiny veliteľ práporu pešieho pluku č. 71 stotník Josef Sedlák. Spreádzal ho poľný kurát Mitysky. O Josefovi Sedlákovi som sa už zmienil. O tom, že jeho stotina z Dobšinej (resp. z Donátovej pily) odišla, nemal ani tušenia, a nevedel ani čo sa v meste dialo potom.

A to se mu stálo osudným.

Nad Dobšinou, na vrchu „Langenberg“, jeho voz zákerne prepadla dvanásť-členná hliadka ozbrojených Dobšinčanov. Hodeným granátom stotníka Sedláka smrteľne zranili a potom niekoľkými výstrelmi k smrti

ubili. Kurát Mityska, tiež zranený granátom, sa tváril mŕtvym. Cestou do Dobšinej však vzbúrenci spozorovali, že žije a jeden z nich ho ešte strelil do hlavy. Rozhodne by neušiel rovnakému osudu ako stotník Sedlák, keby sa včas neozval kohosi varovný hlas, že ranený sa nesmú dobíjať. Tak, hoci silne krvácal, kurát ako zázrakom vyviazol len s ľahkým zranením nad okom.

Keď na druhý deň naše vojsko vtrhlo do mesta, bol za účastníka tejto vraždy označený akýsi Ludvík Turzák. Rozčúlení vojaci ho odviekli na dobšinský cintorín a na mieste zastrelili.

Z ostatných páchatel'ov boli neskôr chytení Jan Duck, Aladár Tapody a Jan Burger. Boli postavení pred vojenský súd, ktorý odsúdil Ducka a Tapodyho k smrti a Jana Burgera ako mladistvého ku 18 rokom väzenia.

Pod dojmom podpísania versailiského mieru (28. júna 1919) navrhlo francúzske vojenské vedenie pre odsúdencov milosť a tak im bol trest smrti znížený na 18 rokov väzenia. Neskôr boli vymenení za československých odsúdencov v Maďarsku.

Armádny veliteľ generál Hennocquem uložil Dobšinej za trest vojenskú kontribúciu 50 tisíc korún a dodávku 12 kusov ťažkého hovädzieho dobytku.

Tak skončila vzbuza v Dobšine, ktorá jasala predčasne. Darmo preliali krv, radosť z očakávaného bolševického objatia nebolo mestu dopriata. Bolševici sa do mesta nedostali, naopak museli sa v najbližších dňoch dať na ústup.

XI.

Ako už bolo povedané, naše vojsko muselo dňa 11. júna opustiť Rožňavu. Ustupovalo na sever cez Betliar až ku Veľkej Polome. Do Polomy sa prvé oddiely stiahli v neskorších hodinách popoludní a do večera zaujali postavenie v dedine samej, z najväčšej časti potom za obcou po oboch stranách štátnej cesty zo Sulovej ku Spišskej Novej Vsi.

Asi o 11. hodine v noci sa objavili na južnom okraji obce zo smeru od mlyna a železničnej zastávky maďarské hliadky, ktoré vzápätí narazili na naše hliadky, takže už zrána dochádzalo ku prestrelkám. Tieto roztržky dňa 13. júna prešli do bojov. Najprudšie boli na výšine nad Malou Polomou, kam vytrvale páčila maďarská batéria postavená pod rožňavskou banskou kolóniou.

Do tohto boja zasiahol maďarský obrnený vlak, ktorému však nestačila paľba do našich pozícií pri Polome, ale pustil sa ďalej cez Henckovce, Nižnú Slanú a Gočovo ku Vlachovu, kde za obcou zastal.

Posádka vlaku vyslala hliadku k dedinčanom pracujúcim na neďalekých lúkach, aby sa informovala o pozíciách nášho vojska. Veľa sa nedozvedeli. Keď sa prieskum vrátil, začal obrnenec páliť na naše pozície na Suchom vrchu a susedných výšinách a spustil i paľbu zo strojných pušiek na vzdialenú skupinu dedinčanov, ktorých pokladal za našu vojenskú hliadku.

Avšak ani naše delostrelectvo nelenilo a zahájilo na obrnený vlak paľbu. Chvíľu sa zastreľovalo, pričom strely dopadali až ku cigánskym kolibám nad traťou za dedinou. Vlachovčania, ktorí boj obďaleč pozorovali, ratovali či čoskoro ich cigáni i s kolibami nezačnú vyletovať do povetria.

Posádka vlaku však uvidela hrozbu z ostreľovania, dlho nečakala a dala sa na ústup smerom ku Rožňave.

Za tejto delostreleckej prestrelky dopadli tri granáty do Dobšinej – k nemalému zdeseniu Dobšinských. Miestni boli v prvej chvíli zachvátení desivou predstavou, že bude Dobšiná za vzburu zničená a zmetená

z povrchu zeme.

No zostalo len pri púhom ľaknutí. Dopadnuté granáty ani neexplodovali.

Boj u Polomy skončil toho dňa úspechom Maďarov. Naši ustúpili ďalej na sever od obce, na výšiny po oboch stranách cesty a Sulovského potoka. To bol zároveň posledný úspech Maďarov; tým dosiahli na Rožňavsku najvzdialenejších pozícií.

Celkovo možno tieto pozície vyznačiť zhruba čiarou od Revúcej, nad Štítnikom, cez Veľkú Polomu a smerom ku Štósu. Táto čiara nebola súvislá, tesne uzavretá fronta. Maďari nepostupovali v jednotnej, nepretržitej útočnej vlne, ale útočili na jednotlivých úsekoch, prenikali od Plešivca hore dolinami, a výšiny a iné významné body obsadzovali len tam, kde to strategické ohľady vyžadovali.

Podľa takto vedenej čiary boli na Rožňavsku v moci Maďarov na Silickej planine obce Borzová a Silica, pod planinou Plešivec, odtiaľ ďalej v Štítnickej doline Pašková, Kunova Teplica, Rozložná, Gočaltovo, Štítnik a ešte Ochtiná. Nad Štítnikom, pri bývalej Szomtághovy medenej továrni, na rázcestí ciest ku Ochtinej a Roštáru, rozostavili bolševici predné stráže s dvomi guľometmi. Severne a severovýchodne od Plešivca zaujali bolševici celú dolinu rieky Slaná, až po Veľkú Polomu, teda obce Vidová, Salovec, Brzotín, Kerešovce, Jóles, Dlhú Lúku, Harskút, Krásnohorské Podhradie a Rožňavu. Odtiaľ severne Nadabulu, Čučmu, Betliar a obe Polomy. Konečne ešte do takto vyznačeného priestoru spadajú obce v doline medzi Štítnikom a Rožňavou, to jest Genč, Bystré, Rekeňa a Rudná. To ale neznamená, že všetky tieto obce boli po celú dobu obsadené. V niektorých, ako na príklad v Gočaltove, sa vôbec ani neukázali.

Naproti tomu boli obce i za touto čiarou, kam bolševické hliadky príležitostne prenikali – a zasa sa vracali, odkiaľ prišli. Tak napríklad prenikla silnejšia hliadka o sile 25-30 mužov, vedená čatárom, z Jelšavy cez Hrádok, Ochtinu, Rochovce a Slavošovce až do Čiernej Lehoty. Pochod si hliadka uľahčila a spríjemnila tým, že v Rochovciach zhabala od miestnych roľníkov povozy. Ďalej sa pohodlne viezli a radom sa

zastavovali vo všetkých výčapoch týchto obcí. V Lehote sa celá hliadka spila tak, že ich museli naložiť na vozy, odviezť späť do Ochtiny a odtiaľ ich miestni roľníci zaviezli naspäť až do Jelšavy. Lehoťania využili tej príležitosti a vzali vojakom náboje do vojenských manlicheroviek.

V Hankovskej doline prenikli bolševické hliadky do Roštáru, Petmároviec a Geceloviec.

Taktiež obce Henckovce a Nižnú Slanú navštívili bolševici a to keď maďarský pancierový vlak tade prešiel ku obci Vlachovo. Vtedy sa naše hliadky v týchto obciach, vidiac v obrnencovi prevahu, z obavy pred odrezaním stiahli a ustúpili na náprotivné výšiny pod Sulovoou.

V podobnom postavení bola i obec Pača, kam podnikali výpady bolševické hliadky z Krásnohorského Podhradia. Naši vojaci boli rozmiestnení nad samou Pačou na výšinách Ostrý a Čapkov vrch smerom ku krížu a známej kvóte 1000, odkiaľ dochádzali dole po zásoby. Aj keď sa to dialo v bezprostrednej blízkosti bolševikov, nikoho z nich nezajali, ani nepostrelili.

XII.

Za tejto situácie došlo k významným zmenám v zoskupení a velení nášho vojska, a to predovšetkým na rožňavskom úseku.

Dňa 11. júna zriadilo veliteľstvo východnej armády takzvanú provizórnu divíziu, ktorá dostala za úlohu zastaviť ďalší postup bolševikov na sever ku Spišskej Novej Vsi a ku Popradu. Dosiahnuť to mala útokom a postupom cez Rožňavu na čiaru Plešivec - Silica - Jabloňov - Turňa. Divízia na čele s generálom Parisom bola zostavená zo skupiny majora Prignota a ostatných skupín v priestore Veľká Poloma - Dobšiná. Jej zálohu tvorila hlavná časť doterajšej skupiny majora Pujo, ktorá v tom čase stála na výšinách nad Pačou, po obidvoch stranách cesty z Krásnohorského Podhradia do Smolníka.

Dňa 14. júna dostala divízia rozkaz ku útoku.

Útok bol široko rozťahnutý. Hlavný prúd mal viezť bezprostredne v smere na Rožňavu. V cieľi ho mal podporiť vedľajší útok vedený z Dobšiny, cez Muráň, Revúcu a Jelšavu na Plešivec. Hlavný útok viedol major Prignot, vedľajší major Battesti.

Uprostred medzi týmito dvomi prúdmi postupoval oddiel francúzskych legionárov cez obec Vyšnú Slanú, sedlom Radzimu do Hankovskej doliny a odtiaľ cez Štítnik na Plešivec. V Hankovej, kde sa tento oddiel zastavil kvôli krátkemu oddychu, dostal veliteľ od miestnych podrobné informácie o postavení bolševikov pod Štítnikom. Poskytli mu i sprievodcov po lesnatých úbočiach Hankovskej doliny. Hliadka tohto oddielu, vedená cez vrch Dúbravu, vypudila po krátkom boji maďarský oddiel z Ochtiny, napadla bolševické predné stráže pri bývalej Szontághovy továrni nad Štítnikom a rozprášila ich, takže bolševici prekvapení náhlym útokom museli ustúpiť.

Rozhodujúcim však bol hlavný útok vedený majorom Prignotom. Útok sa mal vykonať dvojstranným obchvatom. Okrem frontálneho útoku na Veľkú Polomu sa postupovalo na Rožňavu jednak zo súľovskej horárne, kde bolo veliteľstvo brigády, potom cez Volovec na Čučmu, jednak cez Henckovce po úbočí Ivágya (Turecké) na Bystré, Rudnú

a Brzotín. Podľa tohto plánu sa mal útok zahájiť 16. júna ráno. Oddiely, ktoré mali vykonať obchvat, dostali rozkaz k nástupu už z večera dňa 15. júna.

V skorých ranných hodinách 16. júna Maďari tento plán skomplikovali zahájením vlastného útoku pri Veľkej Polome. Nastúpili proti našim pozíciám na výšinách za obcou a donútili naše oddiely k ústupu vo smere na Súľovú. Prápor, ktorý tvoril zálohu, dostal rozkaz ku protiútoky a ten vykonali tak úspešne, že naše ustupujúce oddiely sa zastavili a vrátili. Tak nielenže znovu dobyli pôvodné pozície, ale ofenzíva sa rozvinula v celej šírke. Maďari boli vytlačení z Polomy a prinútení k rozhodnému ústupu. O odpor sa ešte pokúsili na výšinách pri Betliari, ale bez úspechu. V tej dobe sa už začínali prejavovať účinky postupu cez Volovec a osud nad Rožňavou (a Rožňavy samotnej) bol rozhodnutý. Maďari sa dali na nezadržateľný ústup. Na niektorých úsekoch od Polomy po Betliar sa premenil priam v útek. Porazené oddiely utekali o dušu cez Brzotín a ďalšie obce až ku Plešivcu.

Pod dojmom porážky a pod tlakom druhého obchvatného prúdu vo smere od Rudnej bola v neskorých popoludňajších hodinách Rožňava obsadená bez väčšieho odporu.

Toho dňa bol pri postupe cez obec Nadabulu našim oddielom v byte závodného inžiniera štátnych baní pobití celý bolševický štáb – major a šesť dôstojníkov 13. maďarského pluku. Sú pochovaní na cintoríne v Nadabule.

Ku večeru zaujali naši návršie južne od mesta. Boli to takmer tie isté pozície, z ktorých bránili Rožňavu dňa 10. júna, a ktoré museli 11. júna pri ústupe z Rožňavy opustiť. Lína viedla asi od samoty Nyires, priečne cez návršie Csipkedomb, tesne za mestskou tehliarnou a odtiaľ ďalej pod nádražím smerom na Rákosyho pustu pod Nyergesem. Susedné výšiny nad Kerešovcami obsadili oddiely postupujúce cez Henckovce na Bystré. Jeden z týchto oddielov narazil u Bystrého ma bolševikov ustupujúcich od Štítnika a po krátkom boji ich zahnal späť na Štítnik. Ešte večer bol našimi obsadený aj Brzotín.

Druhého dňa, to jest 17. júna, postúpili naši podľa plánu až pod

Sílickú planinu na čiaru Jólés - Hárskut a na ďalší deň zabrali celú planinu vo smeru Jabloňov - Silica - Plešivec. Silicu obsadilo naše vojsko 19. júna. Toho istého dňa sa stretli s Maďarmi v menšom boji asi 1 km odtiaľ u Ardočkyho pusty. Bolševici odtiaľ ustúpili do Borzovej.

O Plešivec sa so striedavým šťastím urputne bojovalo niekoľko dní. Oddiel, ktorý postupoval Hankovskou a Štítnickou dolinou cez Štítnik a Kunovu Teplicu, zabral Plešivec 18. júna. Po maďarskom protiútoky sa ale stiahol. Druhého dňa podnikli naši druhý útok a Plešivec znova dobyli, ale ešte raz museli ustúpiť pred presilou. Až nasledujúci útok mal trvalý úspech a našim sa podarilo za stálych bojov dosiahnuť čiary Ardovo - Hôrka - Licince. Na tejto fronte se dňa 24. júna ďalšie boje zastavili. Uzavrelo sa prímerie. Celý okres Rožňavský bol v ten deň už vyčistený od nepriateľských vojsk; len najjužnejšia obec Borzová bola ešte v moci bolševikov. Upratili ju až začiatkom júla.

Mierová konferencia v Paríži totiž po márnom ultimáte zo dňa 7. júna zaslala Maďarsku 15. júna druhú nótu, v ktorej vyznačila definitívnu hranicu československo-maďarskú a vyzvala znovu Maďarsko, aby ihneď zastavilo provokácie. Ďalšie boje by už na teritoriálne zmeny nemali vôbec žiadny vplyv. Súčasne nariadili Maďarsku, aby do 18. júna za určenú hranicu stiahlo vojsko. Pre prípad porušenia dohody konferencia pohrozila nástupom dohodových vojsk. Pod dojmom tohoto druhého ultimáta uzavrelo teda Maďarsko prímerie s platnosťou od piatej hodiny dňa 24. júna.

K prímeriu došlo v dobe, keď bolo naše vojsko na celej slovenskej fronte na nezadržateľnom postupe. Maďarská vláda nariadila ústup za novo vytýčenú hranicu na Maďarské územie, čo vykonali v dňoch od 1. do 7. júla. Tím bol bolševický vpád zlikvidovaný. Ale len z hľadiska vojenského. Inak toho bolo ku likvidácii ešte dosť.

XIII.

Obyvateľstvo územia, ktoré bolo dejiskom vojenských operácií, bolo pochopiteľne bolševickým vpádom v mnohom poškodené. Obzvlášť to platí o Rožňave. Dvakrát bola cieľom ofenzívy, raz bolševickej, druhýkrát pri našej protiofenzíve. Odhliadnuc od rôznych drobných škôd na majetku, niektoré domy boli poškodené delostreleckou paľbou. Účinky šrapnelových explózií boli na rôznych miestach vidieť ešte dlho po odchode bolševikov; na katolíckej fare napríklad boli okenné tabule nie že vybité, ale prevrtané guľičkami vybuchnutých šrapnelov. Steny jednej cely v susedstve môjho predchádzajúceho bytu vo františkánskom kláštore spustošila explózia; omietku rozdriapalo, železný nábytok pokrútilo. Na severo-západnej vstupnej strane bývalého katolíckeho gymnázia uviazol v murive v rímse pod strechou projektil. Trčal tam niekoľko rokov, než bol vojenskou správou odstránený a zneškodnený.

Bohužiaľ, došlo i k obetiam na ľudských životoch. Ak nerátame prípady, keď si jednotlivci sami svojim jednaním zavinili smrť – ako pri poprave Ludvíka Turzáka podozrivého zo vzbury a zavraždenia kapitána Sedláka v Dobšinej; alebo v prípade Štefana Vajdu z Kunovej Teplice, ktorý bol za bojov o Plešivec pre podozrivé správanie ako vyzvedač dňa 18. júna u Paškovej zastrelený – došlo tiež ku nešťastným náhodám. Za obeť padli aj osoby, ktoré sa bojov ani akcií nezúčastnili.

Tak sa stalo v Dobšinej dňa 12. júna pri zákroku proti občanom, ktorí sa so zbraňou v ruke zúčastnili vzbury proti čsl. brannej moci. Keď hlavní vinníci utekali z mesta a boli strelbou prenasledovaní, zblúdila strela zasiahla v záhrade v obvode mesta penzionovaného stotníka Bedřicha Kálmána, ktorý sa bavil čítaním. Stotník na mieste vykrvácal.

Tragickejšie však bolo nešťastie v dome Štefana Junga na Záhradnej ulici č. 317 v Rožňave. Dom mal pivnicu postavenú na spôsob vidieckych domov – nevstupovalo sa do nej po schodoch z vnútra budovy, ale vchod viedol zvonka, z dvora. V pivnici boli uskladnené väčšie zásoby petroleja.

Počas ostrelovania Rožňavy dňa 16. júna sa do tejto pivnice ukryla

Jungova rodina a niektorí zo susedných rodín Balázsovcov, Szalayovcov a Béresovcov. Hľadali tam bezpečný úkryt pred delostreľbou. Nanešťastie bol vchod obrátený priamo proti smeru streľby. Okolo štvrtej hodine popoludní náhle preletel vchodom do pivnice granát a nastala strašná explózia, od ktorej sa vzňali aj zásoby petroleja. Účinok bol hrozný. Z jedenástich úbožiacov, väčšinou detí, ktoré sa tu cítili v úplnom bezpečí, boli jedni hneď na mieste mŕtvi, druhí na druhý deň podľahli nervovému otrasu a popáleninám. Zo všetkých zostal nažive len jeden malý chlapec, avšak s ťažkým zranením a trvalým zmrzačením.

Ešte dňa 16. júna ráno, v dobe keď sa už o Rožňave rozhodovalo v bojoch pri Polome, dali bolševici v Rožňave vybubnovať, že všetci vo veku od 18 do 45 rokov musia povinne vstúpiť do radov bolševického vojska. Mnohí výzvu počúvli, pretože za daných pomerov nemali iné východisko; tí sa potom na ďalšej ceste pri najbližšej príležitosti vrátili do Rožňavy. Ale veľká časť bola z tých, čo išli ochotne a z presvedčenia, pokladajúc to za svoju národnú alebo bolševickú povinnosť. Bolo ich cez tristo. Po uzavretí prímeria sa po vytriezvení trúsili zasa naspäť.

Chovanie maďarského obyvateľstva po príchode bolševikov, ostentatívne slávnostné vítanie, udalosti v Dobšine, to všetko prirodzene poburovalo mysle našich vojakov a prispievalo k ich celkom odôvodnenému rozhorčeniu. Za týchto okolností došlo hneď druhého dňa, resp. noci, po príchode našich do Rožňavy k zvrhnutiu Kossuthovej sochy, o čom som sa zmienil na začiatku. Došlo i k zákrokom proti jednotlivým osobám, niekedy na základe udania, ktoré sa potom ukázalo bezdôvodným. Tak aj bývalého biskupa Ludvíka Balázsa vojaci predviedli do Betliara, kde bolo veliteľstvo brigády; zasa ho však prepustili. To bolo ešte v dobe, keď sa zvädzali tuhé boje v okolí Plešivca.

Prímerím sa dostavilo všeobecné upokojenie. Začiatkom júla mi došla do Čiech z ministerstva pre Slovensko výzva na návrat do služby. Odcestoval som do Bratislavy, kde ma krátko zdržali niektoré záležitosti, a odtiaľ vyrazil na druhú cestu do Rožňavy. Ani tento raz som nemohol ísť priamo. Smerom do Rožňavy sa dalo cestovať vlakom len do Spišskej

Novej Vsi a odtiaľ na druhý deň nákladným autom. Tak som dorazil dňa 12. júla do Rožňavy.

V meste bolo dosť rušno. Bolo tam veliteľstvo provizórnej divízie generála Parise, čo bolo vidno z veľkého počtu dôstojníkov všetkých zbraní i služieb.

V dobe mojej neprítomnosti - z Rožňavy som bol preč mesiac - došlo ku krátkej extraktúre bývalého hlavného služného, ktorý sa s celým personálom na niekoľko dní opäť ujal úradovania. Veliteľstvo divízie nebolo o pravom stave vecí informované a v Rožňave nebol nikto, kto by ich informoval o zmenách pred bolševického vpádu do Rožňavy. Pritom sa uplatnili aj súkromné záujmy jedného nadporučíka, toho času prideleného k veliteľstvu brigády. Bývalý služnovský úrad bol totiž vo veľmi dobrom obchodnom spojení s bývalou Slanodolinskou bankou (Sajóvölgyi-Bank) v Rožňave. Počas vojny (až do prevratu) spolu obchodovali s potravinami určenými ku zásobovaniu obyvateľstva okresu. Neskôr, v roku 1924, pri likvidácii týchto obchodov, keď musela banka prikročiť k nútenému vyrovnaníu, došlo k úporným a nepekným bojom medzi predstaviteľmi oboch inštitúcií. No počas prevratu bolo ešte medzi nimi najlepšie priateľstvo a nádeje na nové obchody. Preto niečo za niečo. Uvedenému nadporučíkovi sľúbili po demobilizácii miesto v Slanodolinskej banke, za čo sa mal pán nadporučík odmeniť bývalému hlavnému služnému pôvodným miestom na úrade. Došlo aj na intrigánske osočovanie, že ja som svoje miesto svojvoľne opustil; aký to vraj môže byť úradník, ktorý opustí úrad a skrátka utečie a pod. Pokus sa čiastočne vydaril a v dňoch od 26. do 28. júla suspendovaný personál služnovského úradu zasa úradoval po starom po maďarsky. Zmienku si zaslúži jeden z ich posledných aktov. V Rožňave i v okolí zaplavenom maďarskými bielymi peniazmi nastal po odchode bolševikov citeľný nedostatok drobných čsl. peňazí. Slanodolinská banka sa ponúkla odľahčiť od tohto nedostatku vydaním akýchsi pokladničných poukážok po 1, 2, 5, 10, 20, 25, 100 a 1000 korunách a dosiahla aj súhlas vojenského veliteľstva. Toto opatrenie banka publikovala vyhláškou schválenou veliteľstvom

III. brigády, mestským úradom v Rožňave a služnovským úradom.

To bol posledný akt tohto divadelného vystúpenia bývalého služnovského úradu. Medzitým sa totiž do Rožňavy vrátil poľný kurát Bohuš Kobza, s ktorým som spoločne odchádzal pri evakuácii Rožňavy a ktorý rožňavské pomery poznal. Zakročil ihneď u veliteľstva divízie; vysvetlil, za akých okolností sa služnovský úrad prevzal do československej správy, a upozornil, že v najbližších dňoch sa aj ja vrátim a znova do úradu nastúpim. Tím bol tento incident zlikvidovaný.

Keď utíchli boje po bolševickom vpáde, veliteľstvo divízie z moci vojenskej diktatúry prikročilo ku obnove uvoľnených poriadkov. To vyžadovalo v prvom rade náležitý postup proti tým, kto tento poriadok v akomkoľvek ohľade porušili a proti československému štátu a jeho brannej moci sa previnili.

Vojenské orgány pri pátraní po tajnej linke telefónneho vedenia našli na pôjde mestského domu volebné listiny, protokoly a spisy o prípravách voľby miestneho soviету za bolševickej okupácie.

Na základe týchto spisov zostavilo veliteľstvo divízie návrh na potrestanie všetkých kompromitovaných osôb. Keď bol návrh veliteľstvom východnej armády schválený, v noci z 14. na 15. júla sa začalo zatýkať.

Pre rôzne delikty, hlavne proti brannej moci štátu, bolo zatknutých celkom 318 osôb. Súčasne bol do Rožňavy z Banskej Bystrice povolaný divízny súd.

Návrh znel na citelné tresty. Konfiškácia majetku a nútené práce z nich boli najmiernejšie. Padlo aj niekoľko návrhov na trest smrti.

Divízny súd sa usadil v budove vtedajšieho evanjelického (dnešného štátneho) gymnázia v prízemí. Miestnosti na poschodí boli upravené na hromadné väzenie; svojim zariadením nie práve najbezpečnejšie, ako dokázal jeden z uväznených, ktorý sa na prestieradle spustil oknom na ulicu. Než to vojak v bráne spozoroval, než strhol pušku z ramena a po utekajúcom vystrelil, podarilo sa mu zabočiť do vedľajšej ulice, kde zmizol.

Je samozrejmé, že tento prísny zákrok divízneho veliteľstva upevnil

kl'ud v Rožňave. Napriek tomu ešte došlo ku príhode, ktorá vzhľadom na vážnosť doby nemohla byť posudzovaná len ako uličnícky kúsok. V noci na prvého augusta totiž ktosi zamazal a znečistil úradnú tabuľu so štátnym znakom na budove, kde vtedy sídlila finančná stráž.

Veliteľstvo divízie dalo mestu trojdňové ultimátum k vypátraniu a vydaniu vinníka. Pohrozili citeľnými vojnovými kontribúciami, ale páchatel'a sa nepodarilo zistiť.

Divízny súd pokračoval proti oznámeným a zatknutým previnilcom veľmi zhovievavo; jednotlivých z nich postupne prepúšťal na slobodu a to spočiatku bez kaucie, neskôr podľa majetkových pomerov za primeranú kauciu. Súdne pojednávanie sa viedlo i proti niektorým vojenským osobám pre delikty rázu čiste vojenského. Najzávažnejším bol prípad vojaka strelca Jána Zaťka, obžalovaného pre zločin vojenskej vzbury. Bolo to v dobe vojny, a preto bol Zaťko za svoju nerozvážnosť podľa prísneho znenia zákona odsúdený k trestu smrti. Rozsudok vykonali v skorých ranných hodinách dňa 26. júla v poliach pri obci Jovice.

To bol jediný rozsudok smrti vyneseny divíznym súdom po dobu jeho činnosti v Rožňave.

Tak bol do jesene 1919 bolševický vpád i po tejto stránke úplne zlikvidovaný a nadišli - dá sa povedať - normálne pomery. Samozrejme aby nenastal trvalý pokoj a úplný kl'ud, o to sa Maďari pokúšali ďalej, a tak robia doteraz - svojim strašiakom revizionizmom, alebo neprestajným šírením znepokojujúcich správ, že sa vrátia na Slovensko a zúčtujú so všetkými, kto „drží“ so Slovákami, respektíve s Čechmi. V takých povestiach boli udávané i termíny: najprv cez vianoce, potom na Nový rok, neskôr o veľkonočných sviatkoch, atď. Termín návratu maďarských vojsk sa stále menil a odkladal, len aby sa v obyvateľstve šíril zmätok a nepokoje.

Nemou, ale pritom veľmi zrozumiteľnou odpoveďou na stále vyhrážky z Maďarska bolo vybudovanie ostnatých prekážok v roku 1920, ktoré v niekoľkých pásmach prechádzali okresom od západu na východ pod Rožňavou i v samom obvode.

Drôtené prekážky i zákopy zostali ešte aj v nasledujúcich rokoch. Neskôr boli vojenskou správou ponechané majiteľom pozemkov ako náhrada za poškodenie pozemkov.

Tí, ktorí sa do Rožňavy prisťahovali neskôr, sa domnievali (a niekedy sa to spomína dodnes), že ostnaté ploty tu boli z doby bolševických bojov. Čo samozrejme nie je pravdivé. Boje o Rožňavsko v roku 1919 boli pohyblivé, nie zákopové.

XIV.

Staré porekadlo vraví, že „inter arma silent musae“. Keď se nehľadí na doslovný preklad a múzami se všeobecne myslí kultúrna činnosť, treba poznamenať, že pravdivosť tohoto príslovia se uplatnila i pre pomery Rožňavskej – Mám tu ma myslí jednak československú činnosť spolkovú, jednak československé školstvo.

V prvom smere treba uviezt', že túžba po spolkovom kultúrnom živote sa ozvala v českých a slovenských srdciach už na jar 1919; prejavila sa úmyslom založit' v Rožňave telocvičnú jednotu „Sokol“. Bolo to dňa 21. mája, keď došlo ku prvej schôdzi na záhrade vtedajšej Rožňavskej banky (dnešná Tatra banka). Mala to byť ustanovujúca schôdza Sokola. Zišlo sa nás pätnásť či dvadsať, z väčšej časti Česi. Schôdzu zahájil neskorší starosta rožňavského Sokola Štefan Gál. Bolo to deň po spustení maďarskej ofenzívy, keď naši museli opustiť Miškovec a zahájili ústup, za ktorého dňa 11. júna došlo i na Rožňavu – treba teda uznať, že k nejakej spolkovej činnosti nebola doba veľmi vhodná a že založenie jednoty za týchto pomerov bolo predsa len veľmi problematické.

Preto som navrhol, aby sa vyčkalo so založením spolku na neskoršiu, kľudnejšiu dobu, a aby sa zatiaľ vytvorili stanovy a prebehla náležitá príprava.

S tým prejavom sa vyjadril všeobecný súhlas a schôdza sa ukončila zaspievaním štátnej hymny.

Nebolo to prvý raz, čo sa ozvali velebné zvuky štátnej hymny v Rožňave. Hymna bola totiž asi od konca apríla pravidelne spievaná každú nedeľu po skončení bohoslužieb v kláštornom františkánskom kostole na námestí.

Jednotu sme založili až na jeseň 1919, keď sa pomery náležite upokojili, a keď nás tiež značne pribudlo. Stalo sa tak na ustanovujúcej schôdzi dňa 22. októbra vo veľkej miestnosti hotela „Orol“.

Ale ani pred založením jednoty Sokol sa nezaháľalo. Už koncom leta sa pripravovalo naše prvé divadelné predstavenie; tak na jeseň 1919

dochádza v Rožňave k prvému verejnému vystúpeniu na javisku mestského domu. Hrala sa veselohra „Románik na horách“. Hra sa vydarila a všeobecne sa páčila. Úspechu nič neubralo, že dámy v hlavných úlohách dostali hneď po predstavení anonymné maďarské lístky – vytýkalo sa im, že sa im nesluší hrať v divadle a ich vystúpenie sa zosmiešňovalo s očividným úmyslom, aby ich odvrátilo od tejto tak sľubne začatej činnosti.

Ale nestalo sa. Základy boli položené a úspech prvého predstavenia boli vzpruhou pre ďalšiu ochotnícku činnosť.

Ku dňu 7. marca 1920 sa k počtu sedemdesiatych narodenín pána prezidenta republiky hrala hra „Žena legionára“. Predstavenie sa krásne vydarilo, účasť bola naozaj neočakávaná; vzhľadom k významu dňa bolo prítomných tiež veľa maďarského obyvateľstva.

Spomínam si, že pred oslavou došlo k menšiemu nedorozumeniu s veliteľstvom brigády. Vtedy bola ešte v platnosti vojenská diktatúra (vyhlásená v júny 1919), a tak bola hra takmer zakázaná.

Do začiatkov činnosti rožňavského Sokola spadá tiež príprava k postaveniu pamätnej dosky veľkému Slovanovi Pavlovi Jozefovi Šafárikovi na jeho rodnom dome v Kobeliarove. K odhaleniu dosky došlo dňa 3. septembra 1922.

Nové poprevratové pomery samozrejme vyvolali tiež zásadné zmeny v školstve.

Zmena sa dotkla v prvom rade stredného školstva.

V Rožňave boli v dobe prevratu dve cirkevné gymnáziá: katolícke vo vlastníctve premonštrátskeho radu v Jasove, druhé evanjelické (augsburská konfesia) v budove, kde sídli dnešné štátne reál. gymnázium; obe arci maďarské.

V apríly 1919 sa dostavila do Rožňavy komisia vyslaná vládny školským referátom ministerstva pre Slovensko v Bratislave a vedená samotným vládny referentom, neskorším ministrom Antonínom Štefánkom. Komisia hneď na mieste ústne vyhlásila, že sa obe gymnáziá rušia a na ich mieste sa zriaďuje nové štátne gymnázium s vyučovacou rečou slovenskou. Zahájenie slovenského vyučovania sa zamýšľalo

postupne, to ješť najprv prvou triedou.

Školský rok 1918-1919 sa predčasne ukončil začiatkom mája 1919; študentom nadišli dlhé prázdniny. Dlhšie, než kto očakával.

Prišla jeseň 1919, ale o zahájenie vyučovania na novom gymnáziu nebolo počuť.

Začiatkom októbra ma vyzval vládny školský referát, aby som prevzal premonštrátske gymnázium, teda aby som zabezpečil budovu tohto učilišťa pre potreby nového štátneho gymnázia.

Budova, ktorú premonštrátsky rád postavil špeciálne pre tento účel, bola moderná a pre nové gymnázium by sa bola veľmi dobre hodila. V tej dobe sa v budove prechodne nachádzala vojenská poľná nemocnica, ktorá bola zrušená a 6. októbra sa vystahovala.

Budovu som podľa nariadenia dňa 4. októbra zaistil a dočasne prevzal. Zdalo sa, že teda vyučovanie môže v najbližšej dobe začať.

Dni plynuli, ale o otvorení gymnázia stále nebolo žiadnych správ. Rodičia študentov začínali byť netrpezliví. Z rôznych strán sa ma pýtali, čo je, resp. čo bude s vyučovaním, vysvetlenie som však pre nikoho nemal žiadne. Vtedajší rožňavský časopis „Rozsnyöi Híradö“ (zastavený roku 1921) sa na mňa obrátil dňa 19. októbra otvoreným listom, aby som zakročil, aby sa tento stav neistoty skončil. Redakcia časopisu (alebo autor otvoreného listu) si nenechal ujsť príležitosť, aby si prihrial politickú polievočku, a využil list k neopodstatneným, tendenčným protivládny výpadom. Preto som uznal za potrebné na výzvu reagovať. Urobil som tak touto odpoveďou:

„Dožaduje-li se veřejnost zahájení vyučování na školách, jest to zjev zcela pochopitelný, neboť vyučování mládeže jest kulturní potřebou každého národa a vzdělání všech občanů jest v zájmu státu samého. Není však správně, dává-li se tomuto volání ráz jednostranný, z něhož by se dalo souditi, že některé národnosti se děje křivda. Že se nepomýšlí na nějaké zkracování některé národnosti, je zřejmo z toho, že vyučování v okrese dosud vážne i na školách slovenských i na školách maďarských. Není tedy nikterak na místě usuzovati z dnešního stavu na nějakou vládní tendenci, směřující k potlačení maďarské národnosti, a činiti

nesprávné porovnání poukazem na dynastii Habsburků, jímž se podle uvěřeného článku potlačení maďarství nepodařilo. Nechci se pouštět do novinářské polemiky, ale nutno tu jen mimochodem poznamenati, že právě za Habsburků povstala v dualistické formě bývalé monarchie nepřirozená nadvláda dvou privilegovaných národností (Němců a Maďarů) k potlačení všeho slovanského, takže právě naopak o vyhlazovacích pokusech za Habsburků má nejsmutnější zkušenosti národ československý. Že vláda na Slovensku podobných úmyslů nemá, nejlépe vysvítá z prohlášení pana ministra pro Slovensko Dr. Šrobára, které učinil v měsíci červenci při své návštěvě města Rožňavy na radnici před shromážděnými místními zástupci obce i úřadů. Že vše nejde kupředu žádoucím tempem, je vysvětlitelno tím, že jen pomalu se zotavujeme z mimořádných, těžkých poměrů, do kterých nás uvrhla dlouhotrvající válka a nepřátelské přepady z nedávné doby. A že právě ve školství je každý začátek za zmíněných poměrů velice obtížný, ukázalo se právě v Rožňavě tím, že, když na podzim minulého roku nařídila bývalá maďarská vláda vyučování slovenštiny na gymnasiu, také se nevedlo toto nařízení ve skutek hned, nýbrž bylo jeho provedení odloženo. Není-li tedy vyučování všude v běhu, je třeba ještě trochu trpělivosti; obrat k lepšímu se jistě dostaví jako v jiných oborech správy. Ostatně ještě poznamenávám, že jsem o tomto apelu veřejnosti v záležitosti vyučování na příslušném místě referoval.“

Na túto moju odpoveď ešte reagovalo riaditeľstvo bývalého premonštrátskeho gymnázia. Cítili sa byť dotknutí zmienkou, že keď bývalá uhorská vláda nariadila vyučovanie slovenčiny na gymnáziu, nebolo tomuto nariadeniu vyhovené. Keďže som videl, že by to viedlo ku polemikám bez konca, uznal som za vhodnejšie už neodpovedať.

O vzniknutej situácii som podal príslušným úradom správu s poukazom, že se tejto otázky začína využívať agitačne rozširovaním povestí, že se o úpravu školstva vedome nedbá, pretože vraj rožňavský okres sa vráti Maďarsku a pod.

Prichádzali ku mne deputácie študentov, inokedy zasa ich rodičov, ktorým som nemohol dať uspokojivú odpoveď. Ja sám som nevedel,

kedy vyučovanie začne. Podľa informácií sa koncom novembra ešte ani v Bratislave o ničom určitom nevedelo, pretože celá otázka rožňavského gymnázia sa vybavovala na ministerstve školstva v Prahe.

Tým sa stalo, že zástupcovia bývalého evanjelického gymnázia (resp. evanjelickej cirkvi) obišli školský referát a priamo na ministerstve dosiahli rozhodnutie, že štátne gymnázium má byť umiestnené do budovy bývalého evanjelického gymnázia. Tak sa rozhodlo na ministerstve, hoci budova katolíckeho gymnázia bola viac vyhovujúca a z rozkazu referátu bola pripravená práve tá.

Rozhodnutie o vyučovaní došlo začiatkom decembra 1919. Znelo, že nové štátne gymnázium bude reálnym gymnáziom s vyučovacou rečou slovenskou. Pre školský rok 1919-20 sa zriadila len prvá trieda s vyučovaním čisto slovenským; ďalšie triedy boli typu ešte čisto gymnaziálneho s vyučovaním maďarským a so slovenskými paralelkami.

Zápis bol určený na 18., 19., 20. a 22. december 1919. Ale veľké sklamanie! Zápis vykonaný, a do prvej triedy sa neprihlásil ani jeden Slovák. Vysvetľovalo sa to tým, že o začiatku vyučovania sa stále nevedelo nič určitého, že bola neistota a rozhodnutie došlo až v decembri. Snáď tu bola i nekalá agitácia. Ale už sa stalo. Bolo treba čosi vo veci spraviť.

Po dohode s dočasnou správou gymnázia som vydal výzvu všetkým slovenským obciam a ich školským správam. Upozornil som ich na novú inštitúciu, na jej význam a nízke využitie spôsobené nezáujmom práve slovenských žiakov. Vyzval som ku novým prihláškam pri dodatočnom zápise stanovenom na 3. januára 1920. Výzva nezostala bez účinku, a tak sa konečne dňa 18. januára 1920 na novom ústave zahájilo vyučovanie.

Behom ďalších siedmich rokov postupne odpadli maďarské triedy, takže dnes je gymnázium čisto slovenské.

Neskôr sa síce maďarské kruhy niekoľkokrát pokúšali o povolenie a zriadenie maďarských paraleliiek, nebolo im však vyhovené.

O tom, aký duch ovládal študentov maďarskej časti tohto ústavu, svedčí štrajk, ktorí zahájili dňa 15. októbra 1920 maďarskí žiaci. Chceli si

vynútiť výhradne maďarské vyučovanie. Správa ústavu však pohrozila, že kto sa do 17. októbra do školy nedostaví, bude z gymnázia vylúčený, a tento - mierne povedané - smelý štrajk obratom dňa 16. októbra skončil.

Že došlo v týchto maďarských triedach i k poškodeniu obrazu prezidenta republiky, a že i niektorí maďarskí profesori sami čoskoro ústav opustili, to všetko svedčí o bezmedznej, ale zároveň i bezmocnej nenávisti, ktorou bolo zriadenie tohoto slovenského učilišťa sprevádzané.

O dva roky neskôr bola v Rožňave zriadená aj slovenská štátna škola obecná (ľudová) a konečne po nepraktickom pokuse o slovenské paralelky sa na evanjelickej meštianskej škole v roku 1925 zriadila i slovenská štátna škola meštianska. Jej vyučovanie pre nedostatok miestností začalo až na jeseň 1926.

Tak sa dostalo Slovákom na Rožňavsku - prevratom oslobodeným politicky - tiež oslobodenia od vplyvu cudzej školy, aby sa podľa zásad najväčšieho pedagóga J. A. Komenského na svojej škole vo vlastnom jazyku vzdelávali, a aby tu bez cudzieho tendenčného skresľovania spoznávali minulosť svojho národa, z ktorej by čerpali poučenie a silu pre prítomnosť a pevnú nádej v rodiacu sa lepšiu budúcnosť.

XV.

To bol stručný prehľad udalostí na Rožňavsku z prevratu v roku 1919.

Predsa si však myslím, že bolo by na mieste venovať niekoľko slov aj udalostiam časovo a bezprostredne s prevratom nesúvisiacim, ktoré však predsa len boli poslednou fázou vo vývoji dejov prevratových. Myslím tým definitívnu, detailnú úpravu štátnej hranice československo-maďarskej.

Podľa trianonskej mierovej zmluvy sa ustanovila delimitačná medzinárodná komisia, aby vrámci tejto zmluvy vykonala menšie korektúry hraníc čisto miestneho významu, ktoré sa zdali nevyhnutné hlavne z lokálnych dôvodov hospodárskych a pod. Pokiaľ ide o okres Rožňavský, pôsobili tu dve delimitačné komisie. Východiskom ich pochôdzky bola kóta 502 (Poronya) medzi našou obcou Kečovo a maďarským Agtelekom. Jedna komisia pokračovala smerom na východ, druhá na západ. Svoju činnosť zahájili v dňoch 28. a 29. septembra 1921.

Západná komisia dorazila do Plešivca dňa 30. septembra pred večerom a ubytovala sa v hoteli na nádraží. Ešte pred príchodom komisie došli správy, že v okolí Plešivca prebieha rozvetvená agitácia, že sa zbierajú podpisy na memorandá a petície, aby boli maďarské obce v tomto obvode pripojené späť ku Maďarsku. Nasledujúceho dňa 1. októbra sa skutočne dostavili pred komisiu niekoľkočlenné deputácie občanov z Plešivca a okolia a podpísané petície komisii odovzdali. Šlo o obce Plešivec, Kunova Teplica, Pašková, Vidová a Salovec z Rožňavského okresu a obce Ardovo, Hosusovo, Lekeňa a Meliata z tornaľského okresu. Samozrejme, k tak rozsiahlym zmenám nemala delimitačná komisia oprávnenie. Preto nemohla táto agitácia, zrejme podnecovaná zo zahraničia, dosiahnuť praktického významu a celá akcia bola bezvýsledná. Skôr sa jednalo o hrubú protištátnu demonštráciu.

Východná delimitačná komisia sa dostavila do Rožňavy v sobotu 1. októbra popoludní. O niektorých hospodárskych otázkach sa

informovala na riaditeľstve Rimamuránskej banskej spoločnosti a na riaditeľstve štátnych železných baní. Po tomto pomerne krátkom jednaní komisia odišla do Košíc.

Ale aj tento krátky pobyt využila Rožňava ku demonštráciám. Deputácia sa nedostavila žiadna, ale Rožňavskí si nenechali ujsť príležitosť, aby opäť ukázali svoju pravú tvár. Tak ako nepokryte prejavili svoje stanovisko k československému štátu krátko pred príchodom prvého vojska do Rožňavy, ako sa dali strhnúť v radostnom vzrušení ku nerozvážnostiam za prechodnej bolševickej okupácie, tak i v tomto prípade dali výraz svojmu pravému zmýšľaniu.

Než komisia skončila úradné jednanie v kancelárii riaditeľstva Rimamuránskej spoločnosti, zhromaždil sa pred budovou (pred františkánskym kláštorom) pri čakajúcich automobiloch neveliký zástup obyvateľov mesta Rožňavy. Mimo zvedavcov medzi nimi boli väčšinou osoby, ktorých chovanie a činnosť bola vtedy všeobecne známa. Keď komisia, resp. jej člen, maďarský gróf Csáky nastupoval do auta, ozvalo sa zo zástupu najprv ojedinelé, potom pri opätovnom volaní už hlasnejšie a smelšie „Éljen“. Grófovi Csákymu hodili do auta ružu a zo zástupu sa ozvalo: „Magyarok akárunk lenni!“ (Chceme byť Maďarmi, chceme patriť do Maďarska) a opätovné „Éljen!“ Zatiaľ však celá komisia nasadla do áut a odišla. Bolo po demonštrácii. Podľa pravdy musím podotknúť, že Rožňava v celku zostala kludná a že demonštroval len hlúčik určitých, známych ľudí.

Ale to bolo len navonok. Ukázalo sa, že i v Rožňave, práve tak ako v okolí Plešivca, horlivo sa agitovalo za petíciu o pripojenie Rožňavy s maďarským okolím ku Maďarsku. Agitátori tejto podpisovej akcie boli vtedajší členovia maďarskej kresťansko-sociálnej strany v Rožňave. Zbieraním podpisov poverili niekoľko dievčat z Rožňavy. Lenže sa prepočítali. Príchod komisie totiž očakávali až druhého októbra, a komisia sa zatiaľ dostavila prvého októbra, keď ešte nemali všetko dostatočne pripravené. Tak celá akcia zlyhala; došlo len ku onej narýchlo zaranžovanej demonštrácii na námestí.

Tieto prejavy nemohli mať a nemali iného výsledku, než že sa proti

ich osnovateľom zakročilo ako proti osobám podozrivým z protištátneho konania. Niekoľko ich bolo zatknutých a niektorí z nich boli internovaní v internačnom tábore v Zlatých Moravciach.

Zatiaľ však v Maďarsku došlo ku známemu puču ex-cisára Karla Habsburga. V súvislosti s tým u nás vyhlásili dňa 24. októbra mobilizáciu, ktorá zatlačila tieto udalosti do úzadia. Karlov puč mal reštauráciou Habsburgovcov zvrátiť všetko, čo prevrat vytvoril. Dalo by sa povedať, že má s prevratom bez pochyby súvislosti – ale, predsa len – mobilizácia v roku 1921 je už sama o sebe vlastnou kapitolou a nemôže byť predmetom týchto riadkov, ktorými som sa pokúsil zachytiť udalosti prevratu 1918 - 1919.

TRIH LAV

WWW.TRIHLAV.COM